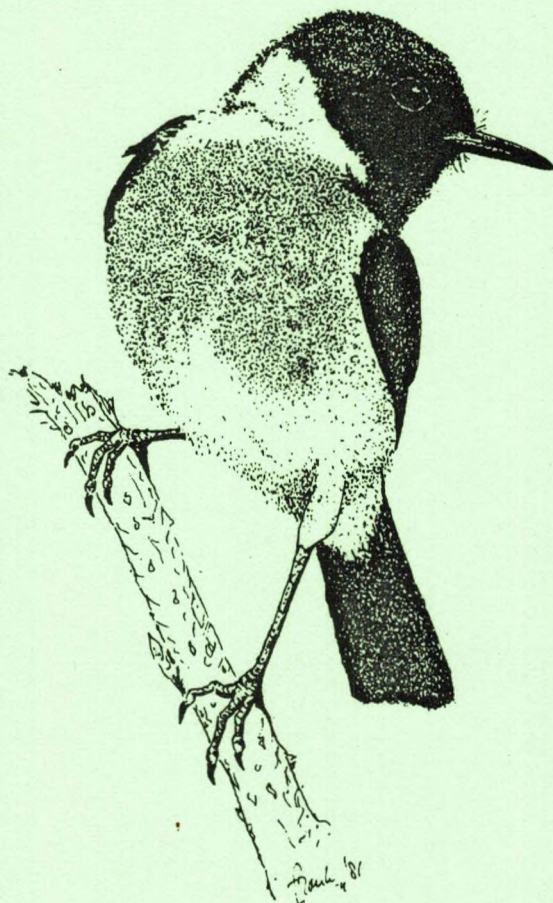

DE ROODBORSTTAPUIT

PERIODIEK VAN HET SAMENWERKINGSVERBAND VAN OOST-BRABANTSE VOGELWERKGROEPEN

Adressenlijst afgevaardigden Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse VWG-en

---

VOGELWACHT UDEN

Jan-Willem Hermans	Beukenlaan 22	5409 AS Odiliapeel	04132-72777
Wim Janssen	Rechtestraat 26	5409 AJ Odiliapeel	04132-73625

VOGELWERKGROEP IVN VALKENSWAARD

Ad van Asten	Waalreseweg 73 ^a	5554 HB Valkenswaard	04902-41271
--------------	-----------------------------	----------------------	-------------

VOGELWERKGROEP KNNV EINDHOVEN

Ruud Bossong	Floraplein 23	5644 JS Eindhoven	040-114162
--------------	---------------	-------------------	------------

VOGELWERKGROEP DE KEMPEN

Lex Peeters	Marialaan 26	5541 CD Reusel	04976-2271
Tom Heijnen	Visstraat 23	5211 OD Den Bosch	073-125454 toest. 2426

VOGELWERKGROEP MIDDEN-BRABANT

Loek Hilgers	Jeroen Boschstr. 18	5062 LE Oisterwijk	04242-84978
Ad van Poppel	Scarlattistraat 108	5049 GC Tilburg	013-553121

VOGELWERKGROEP DE PEEL

Sjef Benders	Wilhelminastraat 58	5721 KK Asten	04936-1367
Jan v.d. Loo	Vlinkert 29	5725 AH Asten	04936-2522

VOGEL- EN NATUURWACHT 'S-HERTOGENBOSCH

Dick Jansen	Postbus 207	5140 AE Waalwijk	.
Gerard Sluyter	Sumatrastraat 28	5215 AZ Den Bosch	073-140741

VOGELWERKGROEP SON

Rob Peters	Biesboslaan 12	5691 LE Son	04990-2155
------------	----------------	-------------	------------

VOGELWERKGROEP BEST

Chiel de Vries	Joos Bankert 14	5684 BP Best	04998-73916
----------------	-----------------	--------------	-------------

VOGELWERKGROEP NUENEN

Jurgen Sloots	Heikampen 68	5672 SN Nuenen	040-834835
---------------	--------------	----------------	------------

VOGELWERKGROEP IVN GELDROP

Piet van Happen	Waardstraat 15	5662 EN Geldrop	040-862739
Ben de Ruyter	Heibeekstraat 40	5662 EG Geldrop	040-857391

VOGELWERKGROEP IVN OSS

Fred de Wit	A. Kuiperstraat 51	5344 GA Oss	04120-31625
-------------	--------------------	-------------	-------------

Vervolg op binnenzijde van achteromslag.

DE ROODBORSTTAPUIT

Periodiek van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse
Vogelwerkgroepen (SOV)

Jaargang 2

Nummer 3

Maart 1984

Voorzitter: Sjef Benders, Wilhelminastraat 58, 5721 KK Asten
(04936 - 1367)

Sekretaris: Tom Heijnen, Visstraat 23, 5211 DM 's-Hertogenbosch
(073 - 125454, toestel 2426: alleen overdag)

Penningmeester: Frans Post, Visstraat 23, 5211 DM 's-Hertogen-
bosch (073 - 125454, toestel 2426: alleen overdag)

Redactie van dit nummer: Frank Neijts, Loek Hilgers, Tom Heijnen.

INHOUD

Voorwoord, Redactie	1
Het voorkomen van ruiters (Tringa en Actitis) in oostelijk Noord-Brabant, Jan van Diermen	2
Het beekdal van het Spruitenstroompje, Jan van der Straaten	19
Resultaten van het Kerkuilenringwerk in 1974-1983 in Midden- Brabant en enkele opmerkingen over het ringen van Kerkuilen, Jan Doevendans	23
Korte mededelingen:	
- Simultaattellingen van Grutto's op slaappleatsen, Ad van Poppel	35
- Waarneming van een Lepelaar in de Kempen, Jeroen Cornelissen	36
Veldwerk:	
- Roodhalsfuten in juveniel kleeed, Frank Neijts	37
- Aziatische Roodborsttapuit (Saxicola torquata maura/ stejnegeri) in Oost-Brabant, Frank Neijts	38
- Probleemgeval: Rietzanger - Waterrietzanger	39
- Veldprobleempje: voetsporen in het zand, redactie	41
Aanwijzingen bij het schrijven van artikelen voor "De Roodborsttapuit", Redactie	42

Tekeningen: Frank Neijts.

Typewerk: Franka van Asten, Frank Neijts, Tom Heijnen.

VOORWOORD

Redaktie

Deze Roodborsttapuit moet begonnen worden met het aanbieden van onze excuses voor het late verschijnen. Dit nummer had eind 1983 uit moeten komen . Voor deze aanzienlijke vertraging zijn verschillende oorzaken aan te wijzen, die in het kort neerkomen op een niet goed funktionieren van de redaktie. Naar aanleiding hiervan zullen betere en "harde" afspraken gemaakt worden en zal de redaktie wat in samenstelling gaan veranderen. Hierover meer in de volgende Roodborsttapuit.

Gelukkig hebben we nog niet te kampen met een gebrek aan artikelen. Voor het volgende nummer, dat in mei zal gaan verschijnen, zijn al diverse artikelen binnen of deze zitten in de pen. Na dit mei-nummer zullen er nog twee verschijnen dit jaar, zodat er van jaargang 3 in ieder geval drie nummers - het juiste aantal - zullen uitkomen.

Begin dit jaar hebben bestuursverkiezingen plaats gevonden. Sjef Benders en Tom Heijnen blijven respectievelijk voorzitter en sekretaris. De nieuwe penningmeester is Frans Post geworden, die deze functie officieel (volgens het huishoudelijk reglement) niet mag vervullen, maar - bij gebrek aan andere liefhebbers - het op zich wil nemen om een financieel "plan de campagne" op te stellen.

Sinds kort is het Samenwerkingsverband een discussie gestart over het al of niet gaan maken van een avifauna van (een deel van) Noord-Brabant. We verkeren nog in een beginfase en ongetwijfeld komen we hier in De Roodborsttapuit nog op terug.

En eindelijk: het Samenwerkingsverband heeft een andere afkorting gekregen. De afkorting SOBVGW, ook wel verbasterd tot SOBVGWXYZ, ligt niet erg makkelijk in de mond en vooral bij vogelaars met een kunstgebit leverde het veelal problemen op. We hebben nu gekozen voor .... SOV. Benadrukt moet worden dat de V duidelijk moet worden uitgesproken (u kunt bijvoorbeeld oefenen met SOV JET UNIE). U begrijpt wel waarom.

Wij wensen u veel leesgenot toe. De kopij voor het volgende nummer moet uiterlijk 30 april bij ons binnen zijn (bij Loek Hilgers of Tom Heijnen). Wij willen u daarbij verzoeken zo veel mogelijk met de op pagina 42 aangegeven richtlijnen rekening te houden!

HET VOORKOMEN VAN RUITERS (Tringa en Actitis) OOSTELIJK NOORD-BRABANT

Jan van Diermen

---

1. Inleiding

In dit artikel worden zes soorten behandeld: Zwarte Ruiter, Tureluur, Groenpootruiter, Witgatje, Bosruiter en Oeverloper. De gegevens voor dit artikel zijn verzameld in het kader van het projekt voor winter- en trekvogels van de SOVON en zijn derhalve kwalitatief van aard. In sommige opzichten is deze uitwerking te beschouwen als een voorproefje van de te verschijnen Atlas over de winter- en trekvogels. Maar natuurlijk zullen alleen al vanwege de regionaal kleine verscheidenheid aan biotopen ten opzichte van de landelijke situatie veel minder opmerkingen gemaakt kunnen worden over het verspreidingsbeeld van de verschillende soorten.

De relatief geringe verscheidenheid aan biotopen in Oost-Brabant kan met het volgende worden geïllustreerd. Op basis van de resultaten van het Atlasprojekt voor broedvogels hebben R. Kwak en L. Reijrink (in voorbereiding) een analyse uitgevoerd, die geresulteerd heeft in het onderscheiden van 25 zogenaamde broedvogeldistrikten. Een broedvogeldistrikt is een gebied, dat wat de broedvogels betreft grofweg min of meer homogeen is. Van de 25 distrikten vallen er slechts twee in oostelijk Brabant, te weten het "Brabantse vennendistrikt" en het "Drents-Brabantse zanddistrikt".

Ook zullen in deze bespreking vergelijkingen tussen jaren onderling en een beschouwing van de aantalsopgaven achterwege blijven vanwege onvoldoende materiaal. Anderzijds zal, zowel in figuren als in de tekst, uitgebreider op het geografische aspect worden ingegaan dan in landelijk verband mogelijk en zinvol zal zijn.

2. Het gebied

2.1. Begrenzing

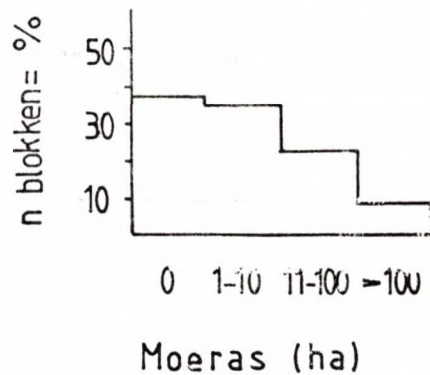
Het tot oostelijk Noord-Brabant, tot distrikt 16 gedoopte gebied, omvat 100 "atlasblokken" van 5 bij 5 km; hiervan liggen er 13 langs de Belgische grens die in oppervlak variëren van 3 tot 21 km². Het gebied wordt globaal begrensd door de lijn Den Bosch-Haps/Cuyck-Neerkant-Someren-Stramproy-Belgische grens tot aan landgoed De Utrecht-Wintelre-Oirschotse Heide-Boxtel-Den Bosch.

Twee voor ruiters interessante Brabantse natuurgebieden, de Kampinasche Heide en de Groote Peel, vallen beide juist buiten het waarnemingsgebied, maar de beschikbare data zijn wel op de kaarten a, b en c verwerkt omdat ze tot de meest bekende Brabantse moerasgebieden behoren en veelvuldig in de Avifauna van Noord-Brabant (Van Erve et al. 1967) genoemd worden.

2.2. Het voorkomen van geschikt biotoop

In 98 van de 100 blokken is stilstaand zoet water te vinden, in 66 moeras (kaart a), maar in ruim de helft van de gevallen in een zeer bescheiden oppervlak kleiner dan 10 ha (figuur 1).

Als de voor ruiters belangrijkste biotopen laten zich onderscheiden:

Figuur 1. Verdeling van oppervlak moeras over de blokken (n = 100, zodat n tevens het % weergeeft).

- natte heide (met slikkige oeverzones van vennen)
- veenmoerassen (Peel)
- kwelmoerassen, al dan niet op breuken (Peelhorst)
- verlandende oude rivierarmen
- slikkige oevers van niet gekanaliseerde beken en rivieren
- vochtige, periodiek natte weidegronden en broeklanden
- oevers van zand- en grindgaten, ontgrondingen en opspuitterreinen
- weteringen en andere rationeel beheerde waterlopen en sloten
- tijdelijk ondergelopen akkerland

Deze biotopen vallen in de genoemde volgorde in steeds mindere mate binnen natuurgebieden en hebben danook een geleidelijk instabieler karakter en wisselvalliger betekenis voor ruiters. Vooral natte weidegebieden en niet gekanaliseerde beken verliezen ten gevolge van cultuurtechnische ingrepen in omvang en betekenis voor broedende (Tureluur) en doortrekkende ruiters.

3. Materiaal en bewerking

De onderzoeksperiode omvat de periode oktober 1978 tot en met september 1983. Op waarnemingsformulieren konden per maand per atlasblok vogels als overtrekkend of als verblijvend worden opgegeven, respectievelijk in de zgn. kolom F en kolom G; aantalsopgaven konden fakultatief (uitsluitend voor verblijvende vogels) in een derde kolom H worden vermeld.

Bij het samenstellen van de verspreidingskaarten werden aantalsopgaven geheel buiten beschouwing gelaten. De kwalitatieve (aan/afwezigheids-) gegevens werden over de vijf jaar van onderzoek gesommeerd. Een soort is als overvliegend (open symbool) aangegeven wanneer hij in het betreffende blok uitsluitend in de F-kolom werd gemeld. Een soort is als verblijvend (gesloten symbool) aangegeven wanneer hij in het betreffende blok tenminste éénmaal in de G-kolom werd gemeld, ongeacht het aantal F-meldingen.

Hoewel tenminste één ruitersoort in principe in ieder blok wel eens aangetroffen kan worden, werden in vier blokken tot nu toe geen ruiters gemeld en in één blok alleen overtrekkende, zodat op kaart b vijf blokken zijn opengebleven. Eerstgenoemde vier blokken zijn duidelijk niet afdoende onderzocht. In twee blokken waarin stilstaand zoet water geheel ontbreekt zijn wel ruiters gezien, echter zowel qua frequentie van voorkomen (op kaart b uitgedrukt in "ruitermaanden") als qua soortenrijkdom (kaart c) in de laagste klassen scorend. In de tekst wordt een stip op de verspreidingskaart aangeduid als melding. Let wel: één melding kan uit een groot aantal waarnemingen uit meerdere jaren bestaan!

4. Algemeen overzicht van de ecologie van de zes ruiters

Dit overzicht is hoofdzakelijk gebaseerd op Cramp & Simmons (1983) en Boere (1976).

4.1. Algemene biotoopeisen en voedselkeuze

Alle zes behandelde soorten leven voornamelijk van ongewerveld dierlijk voedsel. De vogels verzamelen dit in weke bodems, tussen de vegetatie of in het water. De Zwarte Ruiters foerageert in dieper water en zwemt vaker dan de andere ruiters. Ruiters zijn hoofdzakelijk "oogjagers". De Oeverloper zoekt zijn prooi - meest vrijvliegende volwassen insecten - óp de bodem.

De enige eksklusieve zoetwaterliefhebbers in de groep zijn Witgatje en Bosruiter. De Oeverloper heeft eveneens een voorkeur voor zoet water, maar minder uitgesproken dan beide voorgaande soorten. De Zwarte Ruiters is zowel in zoete als in brakke milieus te vinden, terwijl Tureluur en Groenpootruiter het meest marine milieu bevolken. Witgatje en Oeverloper komen zowel langs stromend als stilstaand water voor, wat ten opzichte van de overige, meer aan stilstaand water gebonden, soorten een aanzienlijke verruiming in biotoopkeus betekent.

4.2. Ligging van de broedgebieden en omvang van de Fins-Scandinavische populaties

Alleen de Tureluur komt in het onderzoeksgebied als zekere broedvogel voor. Bosruiter en Oeverloper behoren tot de mogelijke broedvogels. De eerste verdween in de 20-er jaren van deze eeuw als broedvogel uit Brabant (Teixeira 1979), en van de laatste is het zeer lastig een broedgeval vast te stellen. De belangrijkste broedgebieden van deze soorten bevinden zich evenals die van Witgatje, Groenpootruiter en Zwarte Ruiters oostelijk en noordoostelijk van ons land, veelal boven de 55-ste breedtegraad. De meeste ruiters die in Nederland doortrekken, zijn van Fins-Scandinavische oorsprong. Britse Tureluurs, Groenpootruiters en Oeverlopers bereiken zelden ons land.

De omvang van de Fins-Scandinavische broedpopulaties, bij Tureluur inclusief de Duits-Deense populatie, is voor de betreffende soorten als volgt:

Oeverloper	700.000 paar	Groenpootruiter	97.000 paar
Bosruiter	470.000 paar	Witgatje	95.000 paar
Tureluur	103.000 paar	Zwarte Ruiters	45.000 paar

4.3. Broedbiologie

Bij vier van de zes soorten is de broedzorg niet gelijk over de sexen verdeeld. Dit resulteert in een asynchrone trek van verschillende geslachts- en leeftijds-groepen binnen één soort. Bij Zwarte Ruiters en Witgatjes verlaten de $\sigma\sigma$ de broedgebieden zeer vroeg, namelijk na een verblijf van 3-5 weken al in de eerste helft van juni.

Bij Bosruiter en Groenpootruiter blijven de $\sigma\sigma$ tot eind juni in het broedgebied. Tureluur en Oeverloper kennen een broedzorg $\sigma\sigma$ door beide oudervogels, zodat de trek pas in de loop van juli op gang komt. Alle soorten brengen één broedsel groot per seizoen; bij mislukken volgt meestal een nalegsel, en indien niet, dan wordt het broedgebied verlaten. De meeste legsels bevatten vier eieren, waarvan bij Groenpootruiter, Oeverloper en Tureluur 75-85 % uitkomt, terwijl (bij Groenpootruiter en Tureluur) 32-50 % van de jongen vliegvlug wordt.

4.4. Tijdstip en plaats van de rui

Na de broedtijd vernieuwen de volwassen vogels hun verenkleed. Van vrijwel alle ruitersoorten begint een deel van de populatie de slagpenrui in de zomergebieden. Het verminderde vliegvermogen en de behoefte aan gemakkelijk bereikbaar en kalkrijk voedsel resulteert in het gekonsentreerd voorkomen van pleisterende vogels in optimale biotopen.

Zwarte Ruiters ruien van juni tot in oktober; de oo en mislukte broedvogels zijn ongeveer een maand eerder klaar dan de oo . Veel vogels maken de gehele ruicyclus hier door en de maximale aantallen in het Waddengebied worden in september bereikt.

De continentale Tureluurs van West-Europa beginnen hun rui aan de Noordwest-Europese kusten, maar voltooiën die in zuidelijker streken. Veel kleinere Tureluurs van de noordelijke continentale vorm trekken in juli meteen door naar zuidelijker ruigebieden. IJslandse Tureluurs arriveren in juli in het Waddengebied om er te ruien en grotendeels te overwinteren.

Groenpootruiters ruien in vele gradaties op allerlei plaatsen tussen zomer- en wintergebied. Sommige beginnen hun slagpenrui om die in Afrika te voltooiën, terwijl enkele op onze breedte de gehele ruicyclus doormaken.

Witgatjes beginnen hun rui in de zomergebieden en sluiten die af in het wintergebied.

Bosruiters ruien grotendeels in hun winterkwartier, maar een deel begint de slagpenrui aan de Middellandse Zeekusten.

Oeverlopers ruien vrijwel geheel in hun overwinteringsgebied.

Van soorten die op onze breedtegraad de gehele ruicyclus doormaken is een gelijkmatiger verloop van de najaarstrek te verwachten, terwijl soorten die overwegend zuidelijker ruien in een kortere tijdsruimte zullen passeren.

4.5. Trekwijze en trekrichting

Trek over lange afstanden en in een breed front vindt bij alle ruiters plaats naast trek in etappes met soms stuwings in de kustgebieden (estuaria). Alle soorten trekken veelvuldig 's nachts. Van Tureluur is in juli en augustus langs de kust soms opvallende zuidwaartse avondtrek waargenomen (Camphuysen & Van Dijk 1983), mogelijk als aanloop tot nachtelijke trek.

Jonge Oeverlopers vormen minder vetreserve dan volwassen vogels, zodat zij meer "geneigd" zijn kortere afstanden af te leggen; voor de overige soorten wordt dit niet beschreven.

Vooraf Bosruiters leggen lange-afstandsvluchten af, bijvoorbeeld van Zweden naar het Middellandse Zeegebied (Italië, Camargue).

Langs onze kusten is van Zwarte Ruiter, Tureluur, Groenpootruiter en Oeverloper opvallende noordwaartse trek in mei waargenomen, terwijl de najaarstrek onduidelijk en altijd minder in getalssterkte was (Camphuysen & Van Dijk 1983). De trekrichtingen van Scandinavische en Finse broedvogels zijn overwegend ZW tot ZZW, uitgezonderd Witgatje (ZW-Z) en Bosruiter (ZZW-Z), waarmee de Bosruiter de minst westelijke en tevens minst op ons land gerichte trek vertoont. Oostelijker Russische en Siberische broedvogels trekken over midden Europa, Balkan, Klein-Azië en Azië naar hun overwinteringsgebieden (Afrika, India, ZO-Azië en Australië).

4.6. "Winterhardheid"

De Bosruiter is de enige echte zomervogel; de andere vijf soorten zijn tot in de winter of de gehele winter op onze breedtegraad aan te treffen. Veelal vindt overwintering plaats in brakwatergebieden, het Waddengebied en in het Delta-gebied.

Het talrijkst is de IJslandse Tureluur (*Tringa totanus robusta*), vrijwel uitsluitend langs de kust. Bij vorstival in december vinden zuidwaartse vluchten plaats (Camphuysen & Van Dijk 1983). In het binnenland is vooral het Witgatje langs stromende, niet dichtvriezende waterloopjes wintergast, plaatselijk ook op afgelaten viskweekvijvers en andere plekken.

4.7. Herkenbaarheid

Ruiters hebben een markant voorkomen en een expressief geluidenrepertoire, zodat weinig vogels onopgemerkt blijven. 's Nachts - als geluid het enige middel tot waarnemen is - kan met name de Bosruiter aan de aandacht ontsnappen vanwege de nogal onderdrukte roepgeluidjes.

4.8. Samenvatting

Op grond van het hierboven beschrevene zijn globaal de volgende tendenzen te herkennen:

voorkomen van zoet naar zout	B W O Z GT
nabijheid van broedgebied (dichtbij → ver)	T OWB GZ
omvang populatie (groot → klein)	O B T GW Z
verlaten broedgebied (vroeg → laat)	WZ BG OT
lengte van ruiperiode op onze breedte (lang → kort)	ZT W G B O
trek over korte afstanden (veel → weinig)	OWTG Z B
trekrichting ZW-Z (veel → weinig)	TGO Z W B
winterhardheid in binnenland (groot → klein)	W Z O GT B
herkenbaarheid (groot → klein)	(ZTGW O) B

B = Bosruiter
W = Witgatje
O = Oeverloper

Z = Zwarte Ruiter
G = Groenpootruiter
T = Tureluur

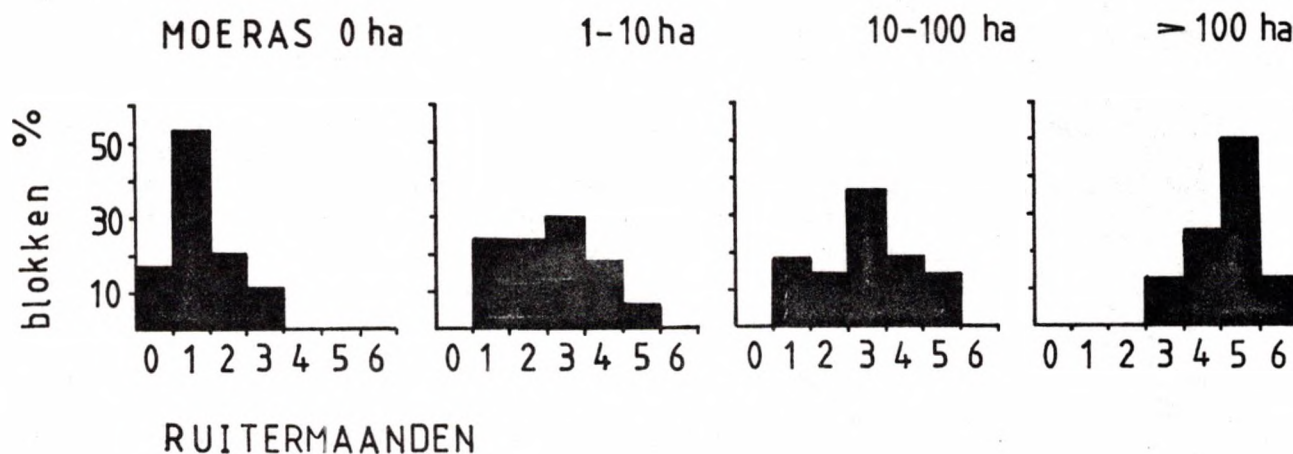
Wanneer al deze factoren even sterk van invloed zouden zijn op het voorkomen van ruiters, dan zou de volgorde naar afnemende presentie als volgt zijn: W O T Z G B. De situatie voor oostelijk Noord-Brabant stemt hiermee vrijwel overeen, met dit verschil dat Groenpootruiter en Zwarte Ruiter van plaats verwisselen. Kennelijk is de geringere populatiegrootte van de Zwarte Ruiter van veel grotere invloed dan bijvoorbeeld het langere ruiverblijf ten opzichte van Groenpootruiters.

5. Resultaten

5.1. Algemene verspreiding

Uit de kaarten b en c blijkt, dat de diverse soorten een zeer ongelijkmatige verspreidingsintensiteit hebben. Door het sommeren van vijf jaar waarnemen zijn de werkelijke verschillen genivelleerd, maar kennelijk is dit methodische neveneffect van ondergeschikt belang.

De relatie tussen moerasoppervlak en het voorkomen van ruiters per blok is nader uitgewerkt in figuur 2.

Figuur 2. De relatie tussen moerasoppervlak en ruiterspresentie per atlasblok. Voor verklaring van "ruitermaanden" zie kaart b.

De blokken met een grotere oppervlakte moeras, vooral die met natte heideterreinen, scoren consequent in de hogere klassen van het aantal ruitersmaanden (figuur 2 en kaart b) en de soortendiversiteitsschaal (kaart c). Ook vallen het stroomgebied van de Dommel bij Liempde-Olland, dat van de Strijper Aa bij Soerendonk en de Peelstreek op.

Bijzonder laag scoren de blokken in het zuidwesten en noordoosten, waar de meer grofzandhoudende bodems nauwelijks moeras of ander geschikt ruitersbiotoop kennen. Het Kempische vennen- en beekdalengebied met de Peel en de lemige bodems van het noordelijk Dommeldal herbergen de belangrijkste ruitersbiotopen.

5.2. Soortbesprekingen

Bij de volgende paragrafen wordt verwezen naar tabel 1, de presentiediagrammen (figuur 3) en de verspreidingskaarten, die - om overeenkomsten en verschillen meer te benadrukken - niet in de systematische volgorde zijn afgedrukt. Tureluur is naast Oeverloper, Zwarte Ruiter naast Groenpootruiter en Witgatje naast Bosruiter afgedrukt.

5.2.1. Zwarte Ruiter

De Zwarte Ruiter is een broedvogel van de arktische en subarktische, open tot dun beboste toendra en is afhankelijk van de nabijheid van water.

De eerste Brabantse vogels worden in maart signaleerd. De doortrek naar de broedgebieden vindt vrij snel plaats in april en mei (Finse broedvogels arriveren gemiddeld op 4 mei in hun broedgebied). De zeven juni-meldingen kunnen

Tabel 1. Totaal aantal blokken waarin de zes ruitersoorten zijn gemeld.
Het aandeel blokken met uitsluitend overtrekkend waargenomen vogels is
zowel absoluut (F n) als in procenten (F %) aangegeven.
Alle maanden zijn gesommeerd. Sterk afwijkende waarden zijn onderstreept.

Soort	ZwRu	Ture	Groe	Witg	Bosr	Oeve
<u>Aantal blokken</u>						
n (F+G)	42	67	59	84	41	81
F n	6	6	6	4	4	2
F %	<u>14,3</u>	9	10,2	<u>4,8</u>	9,8	<u>2,5</u>
<u>Aantal meldingen</u>						
n (F+G)	125	233	198	405	83	270
F n	14	25	29	22	8	12
F %	11,2	10,7	<u>14,6</u>	<u>5,4</u>	9,6	<u>4,4</u>

betrekking hebben op snel teruggekeerde op of op tweedejaars vogels (deze blijven nauwelijks in Afrika en bereiken slechts deels de broedgebieden). In juli arriveren steeds meer vogels en in augustus wordt de "maximale" verspreiding bereikt. De in Oost-Brabant geregistreerde presenties zijn zodanig, dat niet van een echt maximum gesproken kan worden; april, mei, augustus en september zijn in geografisch opzicht nagenoeg gelijk bedield met Zwarte Ruiters. De door Van Erve et al. (1967) vermelde aantalsmaxima in september worden in het besproken materiaal niet teruggevonden als ruimste geografische verspreiding. Oktober en november vormen een nasleep van de eigenlijke doortrek. Van overwintering is geen sprake.

5.2.2. Tureluur

In grote delen van ons land is de Tureluur niet zozeer als ruiter, maar als weidevogel bekend. In zijn aanpassing aan kultuurlandschap onderscheidt de Tureluur zich van andere ruiters. Toch heeft de Tureluur het karakter van een kustvogel behouden.

Kontinentale Tureluurs van onze breedtegraad overwinteren minder zuidelijk (Z-Frankrijk, Iberië, westelijk Middellandse Zeegebied) dan Fins-Scandinavische vogels (westelijk Afrika). Terwijl in maart en april onze broedvogels arriveren, is er in april en mei nog doortrek van noordelijke broedvogels met een langere trekroute. De doortrekpiek langs de Hollandse kust valt eind april - begin mei en in sommige jaren ook nog in de tweede meihelft (Camphuysen en Van Dijk 1983). De juniverspreiding zal grotendeels overeenkomen met die van broedende vogels. In de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira 1979) worden voor oostelijk Noord-Brabant 37 blokken aangegeven, waarin 13 zeker, 12 waarschijnlijk en 12 mogelijk door Tureluurs werd gebroed (1973-1977). De 30 juni-meldingen van 1979-1983 geven ten opzichte hiervan een daling van 19 %, maar in hoeverre deze overeenstemt met de reële daling is hieruit niet af te leiden (Vermoedelijk is de achteruitgang groter dan 19 %; als alleen blokken met zowel mei- als juni-waarnemingen opgevat worden als broedvogelverspreiding, behoren slechts 25 blokken tot deze categorie; de geografische achteruitgang zou dan 33 % bedragen). Na juni neemt het aantal blokken met Tureluurs gestaag af. De broedvogels verlaten uiterlijk juli hun broedterrein en worden geleidelijk door trekkers vervangen, echter zonder dat de verspreidingsintensiteit van juni nog wordt geëvenaard.

De voorkeur voor brakke en zoute milieus, die overigens ook in de broedtijd een grote rol speelt (Beintema & Timmerman 1976), doet zich in de nazomer ook gelden. Dat de nazomerverspreiding achterblijft bij die in het voorjaar moet grotendeels worden toegeschreven aan de aanwezigheid van broedvogels in het voorjaar.

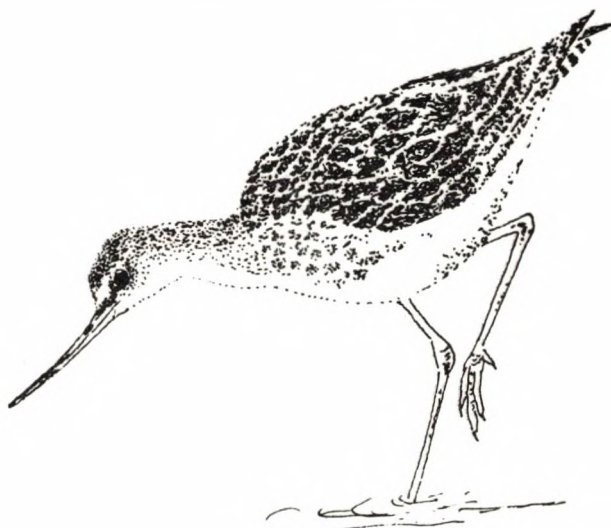
De IJslandse Tureluurs, die in de winter onze kuststreek bevolken, bereiken oostelijk Noord-Brabant niet.

5.2.3. Groenpootruiter

De Groenpootruiter is broedvogel van de 55-ste tot de 70-ste breedtegraad en bewoont de taiga tot in de boreale zone; de soort mijdt kale bergachtige streken en dichte, hoge vegetaties.

De eerste vogels verschijnen in maart, waarna de trek naar de broedgebieden in april en mei, over beide maanden gelijk verdeeld, plaatsvindt (langs de Hollandse kust: eind april tot half mei, Camphuysen & Van Dijk 1983). De zeven juni-waarnemingen hebben vermoedelijk betrekking op overzomerende tweedejaars vogels of op vroeg teruggekeerde (mislukte?) broedvogels.

Najaarstrek en pleisteren bepalen het voorkomen in juli, augustus en september. De hoge score voor augustus, met in 20 % van de blokken uitsluitend overtrekkende vogels, kenmerkt de vroege wegtrek naar zuidelijke gebieden. In vergelijking met de Zwarte Ruiter vallen het relatief kleine aantal juni-meldingen en de minder gelijkmatige najaarspassage op, korresponderend met verschillen in broedbiologie en rui tussen beide soorten. Het aantal oktober-meldingen bedraagt slechts de helft van die uit september en novemberwaarnemingen zijn al zeer uitzonderlijk.

5.2.4. Witgatje

Het Witgatje broedt hoofdzakelijk in de boreale zone tussen de 50-ste en de 65-ste breedtegraad.

Opvallend is het hoge presentiepercentage van Witgatjes het gehele jaar door. Van de zes hier behandelde soorten is het de wijdst verbreide. Dit hangt in geen geval samen met een grotere Noordwest-Europese broedvogelpopulatie, die qua omvang immers te vergelijken is met die van de Groenpootruiter. De ruime verspreiding moet vooral toegeschreven worden aan de biotoopkeuze van Witgatjes. Het voorkomen langs stromend water, en nog meer het foeragerend en trekkend volgen van waterlopen en beken, brengt Witgatjes op plaatsen waar andere ruiters ontbreken. Het Witgatje toont hierin een overeenkomst met de Oeverloper, die beide soorten ook in de overwinteringsgebieden ten zuiden van de Sahara van de overige ruiters onderscheidt.

Dat na de doortrekpiek in april-mei het aantal juni-meldingen zo hoog is komt door de extreem korte verblijfsduur van oo op de broedplaatsen (3-4 weken!). Begin juni is in Finland al zuidwaartse ++ trek waarneembaar en half juni raken centraal en Noordwest-Europa weer bevolkt met oo -Witgatjes, in juli en augustus gevolgd door ôô en jonge vogels. Aangezien Witgatjes her en der in Europa ruien, vindt wegtrek tot ver in oktober plaats en overwinteren is beslist geen uitzondering. Dat januari en februari iets lager scoren dan november en december komt overeen met het normale verloop van vorstperiodes in onze winters.

5.2.5. Bosruiter

De Bosruiter broedt hoofdzakelijk in de naaldhoutzone van de subarktische tot de gematigde zones, noordelijk ook op heuvelachtige toendra en de moerassen van de bossteppezone.

De Bosruiter heeft een zowel in de tijd als in de ruimte beperkt voorkomen. Relatief laat - in april - verschijnt hij en trekt voor een aanzienlijk deel in mei door. Hoewel de Fins-Scandinavische populatie die van vele genus-genoten ruimschoots overtreft, blijft de Bosruiter in voorkomen ver bij de andere ruiters achter. Klaarblijkelijk trekken Bosruiters ook in het voorjaar oostelijker door dan de andere soorten, zoals ook in het najaar Bosruiters de meest zuidwaartse trek vanuit de broedgebieden vertonen. Hierbij wordt Nederland vanzelfsprekend door een groot deel van de populatie oostelijk gepasseerd.

Qua biotoopeisen is de Bosruiter niet te vergelijken met zijn morfologisch meest verwante familielid, het Witgatje. Bosruiters bezoeken ruime slikkige oeverzones van plassen en zijn zelden langs stromend water te vinden.

Tijdens de najaarspassage wordt hier door Bosruiters gefoerageerd en gerust. De rui vindt plaats in het zuiden. Illustratief is de piek in augustus, waarna een konstante afname volgt met nog maar enkele oktobermeldingen.

De minder expressieve roep kan een verlaging van het aantal trekmeldingen veroorzaakt hebben: overtrekkende vogels zijn slechts door een klein aantal waarnemers gesignaleerd.

5.2.6. Oeverloper

De Oeverloper heeft een zeer grote variatie in broedhabitat, van zeeniveau tot in het gebergte en van de mediterrane tot de zuid-arktische breedte.

Na een bescheiden entree in maart zijn april en mei de voorjaarstrekmaanden. Langs de Hollandse kust worden de meeste in de derde dekade van mei gezien (Camphuysen & Van Dijk 1983). Het grote aantal juni-meldingen duidt op de ligging van ons land binnen het feitelijke broedareal van de soort. Oeverlopers broeden in Frankrijk met 1000-2000 paar, in Ierland en Engeland niet boven de 50.000 paar en in West-Duitsland 125-250 paar. De 5-10 paar in Nederland vallen hierbij in het niet.

Het broedbiotoop van de Oeverloper strekt zich van rivierdalen tot rotsige bovenlopen in het gebergte (tot 4000 m) uit, met veelal de nadruk op dit laatste, behalve in West-Duitsland (Rheinwald 1982). Markant is in dit verband het foerageren op steenbestortingen van dijken en kribben in ons land.

Het duidelijk tweetoppige presentiediagram toont aan, dat het voorkomen van Oeverlopers voornamelijk bepaald wordt door noordelijke broedvogels die hier in voor- en najaar passeren. Evenals bij het Witgatje is bij de Oeverloper de biotoopkeus (waterlopen) medebepalend voor de ruime verspreiding. Bovendien zijn de Fins-Scandinavische populaties zeer groot en trekken hier, ook al zijn de concentraties zelden groot, zeer veel exemplaren door. De september- en oktobermeldingen hebben veelal betrekking op jonge vogels. Volwassen vogels passeren in juli en augustus, op weg naar zuidelijke ruiplaatsen. Bij een zachte herfst zijn soms tot in december Oeverlopers aan te treffen.

6. Samenvatting

Het voorkomen van zes ruitersoorten in oostelijk Noord-Brabant wordt beschreven aan de hand van waarnemingen, die verzameld werden in het kader van het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels van de SOVON in de jaren 1978-1983.

De nadruk ligt hierbij op de geografische spreiding van maand tot maand. Voor de verschillende soorten worden verbanden gelegd tussen voorkomen en biotoopeisen, broedgebied, broedbiologie en rui- en trekgedrag.

De twee soorten met de ruimste biotoopkeus, Witgatje en Oeverloper, hebben dienovereenkomstig de ruimste verspreiding, gevolgd door de Tureluur die hier in de zomermaanden als broedvogel verblijft, zij het in afnemende mate. Lager scoren Groenpootruiter en Zwarte Ruiter waarvan de eerste veelvuldig doortrekt en de tweede ook langdurig op onze breedte ruit, maar minder talrijk is.

Het meest beperkt komt de Bosruiter voor, voornamelijk vanwege oostelijker trekbewegingen en een beperkte biotoopkeuze.

Op kaarten zijn verspreidingsintensiteit, soortenrijkdom en maandelijkse verspreiding per soort weergegeven. In staafdiagrammen is de maandelijkse omvang van de verspreiding voor de zes soorten naast elkaar weergegeven ter vergelijking van de verschillende jaarcycli.

Literatuur

Beintema, A.J. & A. Timmerman Azn. 1976. De Tureluur als zoutliefhebber. Vogeljaar 24: 17-21.

Boere, G.C. 1976. The significance of the Dutch Waddenzee in the annual life cycle of arctic, subarctic and boreal waders. Part 1: the function as moulting area. Ardea 64: 210-291.

Camphuysen, C.J. & J. van Dijk 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-1979. Limosa 56: 81-230.

Cramp, S. & K.E.L. Simmons 1983. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Oxford Univ. Press.

Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
Rheinwald, G. 1982. Brutvogelatlas der Bundesrepublik Deutschland, Kartierung 1980. DDA, Bonn.

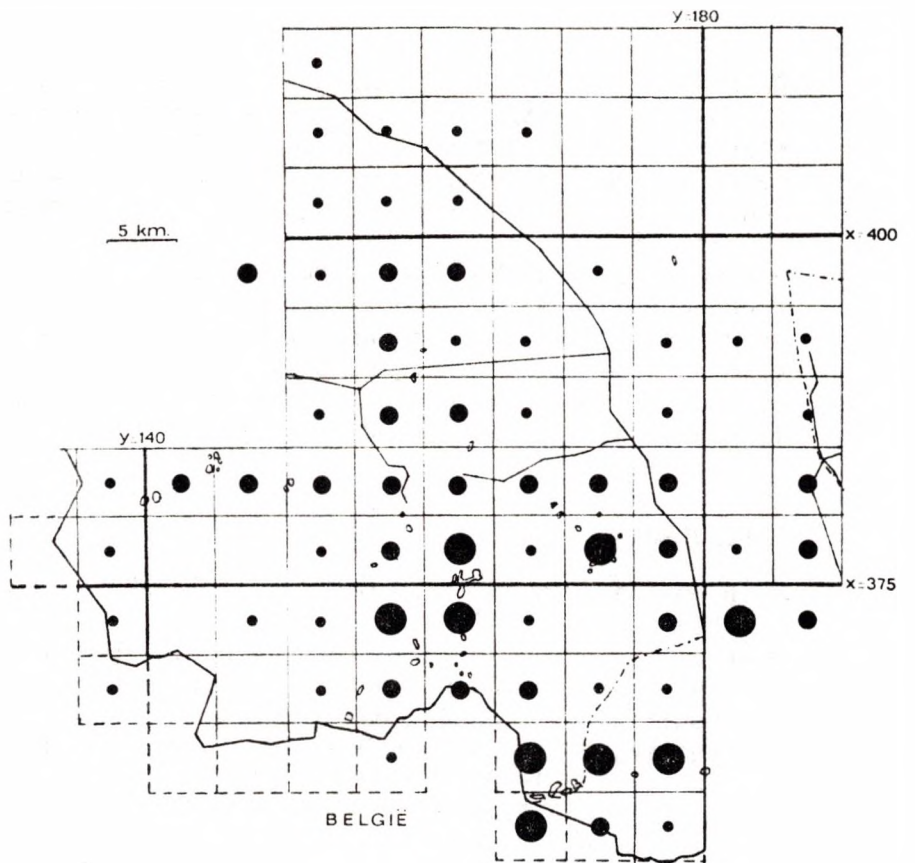
Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Adres: Postbus 460, 5460 AL Veghel.

KAART a
MOERASOPPERVLAK

- > 100 ha
- 10-100 ha
- 1 - 10 ha
- 0 ha

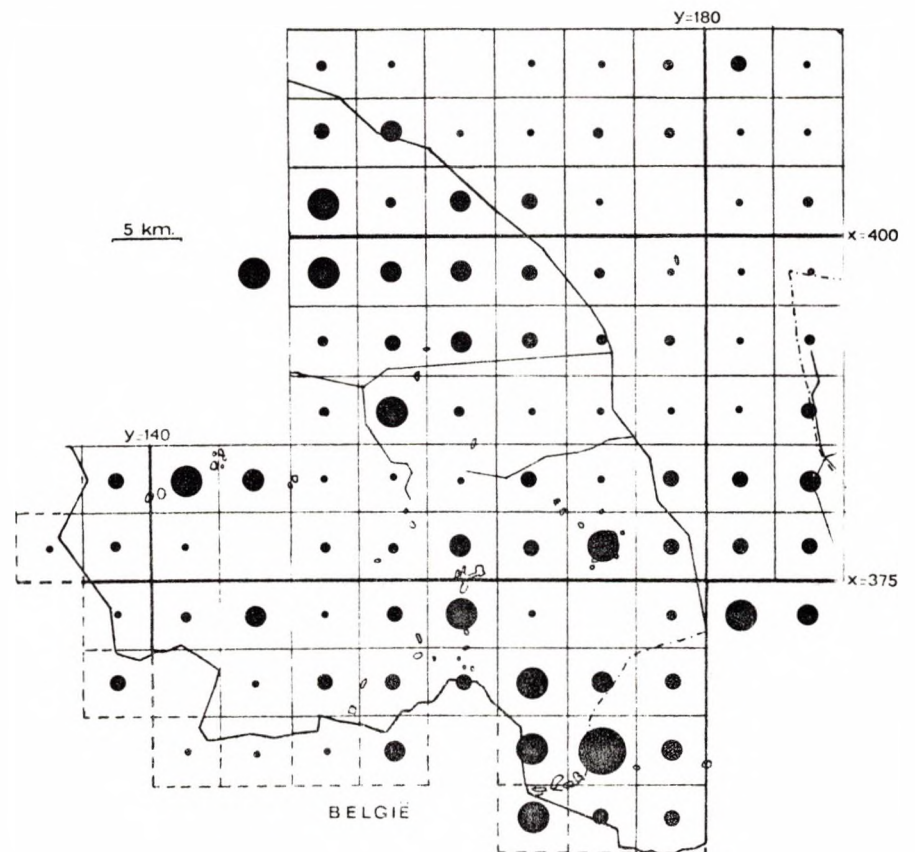
(Gewijzigd naar Teixeira 1979)

KAART b
RUITERMAANDEN ^{o)}

- geen waarneming
- 1 - 5
- 6 - 10
- 11 - 20
- 21 - 30
- 31 - 40
- 41 - 50

^{o)} noot, verklaring van de term
Ruitermaanden :
Het voor de 6 soorten gesommeerde
aantal maanden dat ruiters in een
blok werden gezien. (alleen verbljvende vogels)
Theoretisch maximum : 72
(6 soorten in 12 maanden)
Reëel maximum : 56
(Zwarte ruit, Tureluur en Groen-
postruit in 2 maanden, Witgatje in
12 maanden, Bosruit (7 maanden
en Leverloper in 10 maanden.)
Actueel maximum : 48 (in blok 57-37)

KAART C

SOORTENRIJKDOM °)

- 1 van de 6 buitersoorten waargenomen
- 2 " " " " "
- 3 " " " " "
- 4 " " " " "
- 5 " " " " "
- 6 " " " " "

°) Verblijvende vogels

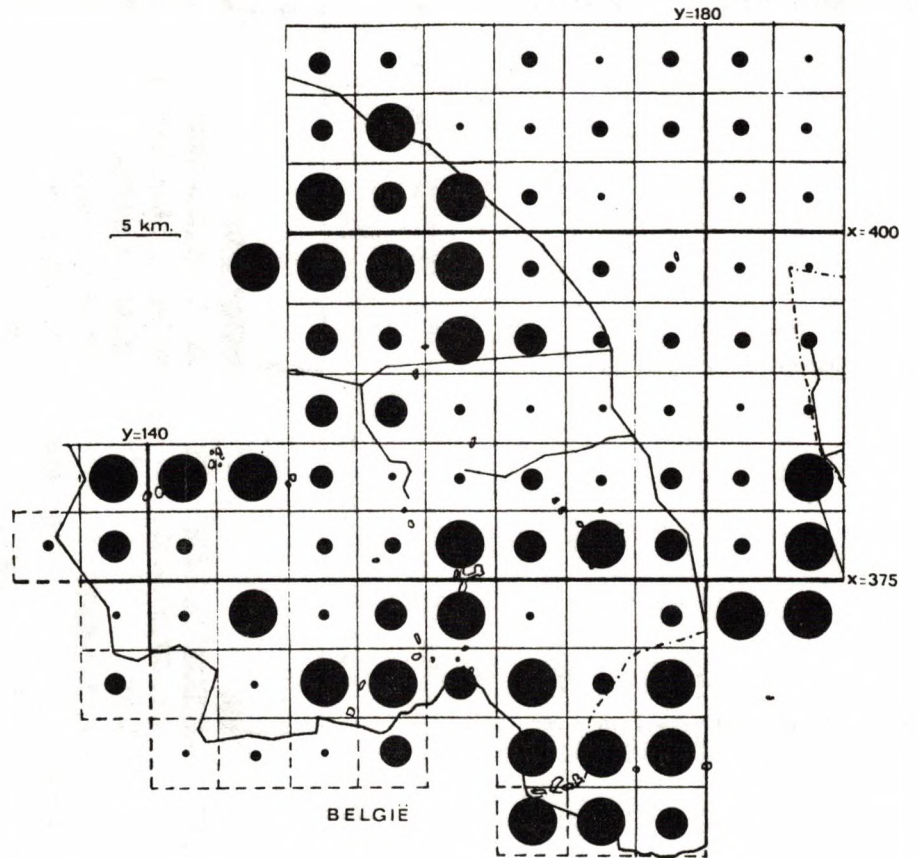
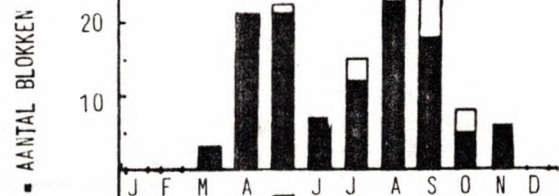
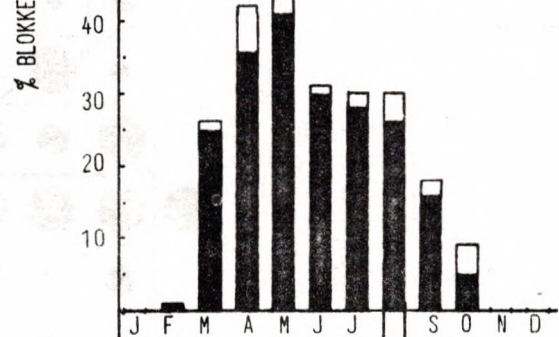

Fig. 1 : presentiedigrammen

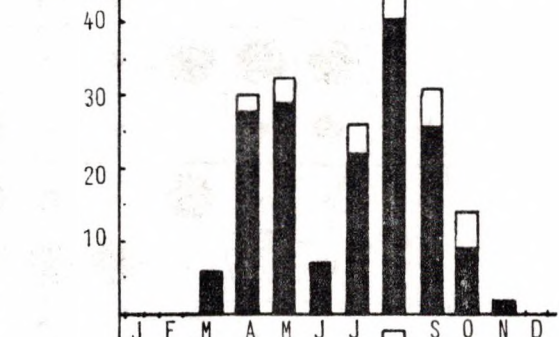
1 ZWARTE RUITER - *Tringa erythropus*

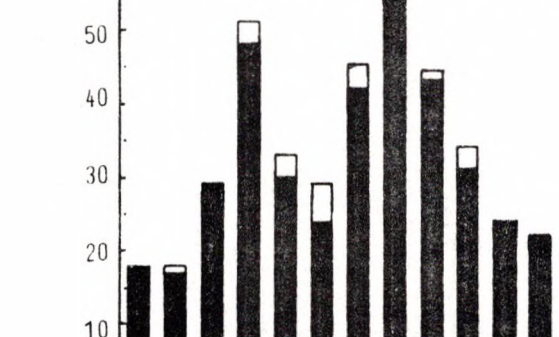
2 TURELUUR - *Tringa totanus*

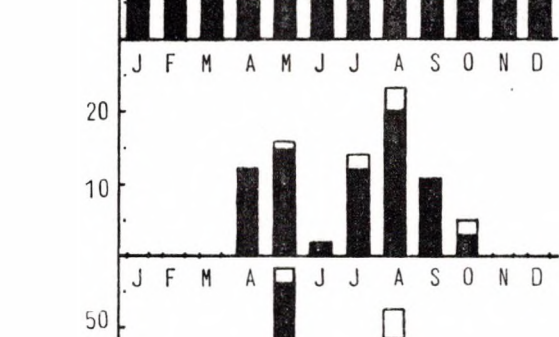
3 GROENPOOTRUITER - *Tringa nebularia*

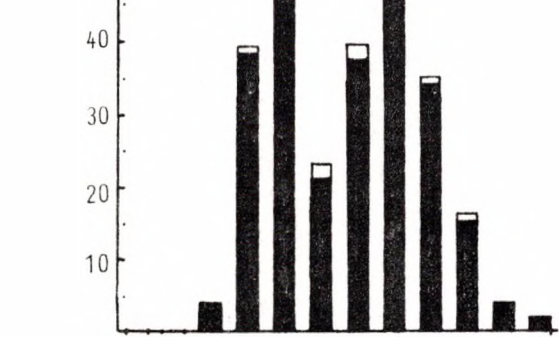
4 WITGATJE - *Tringa ochropus*

5 BOSRUITER - *Tringa glareola*

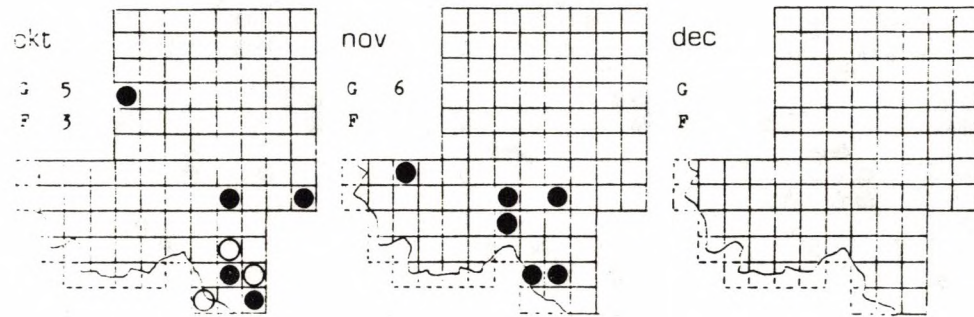
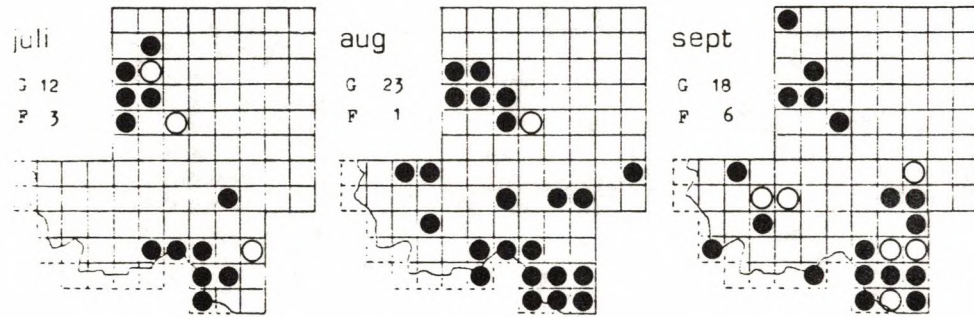
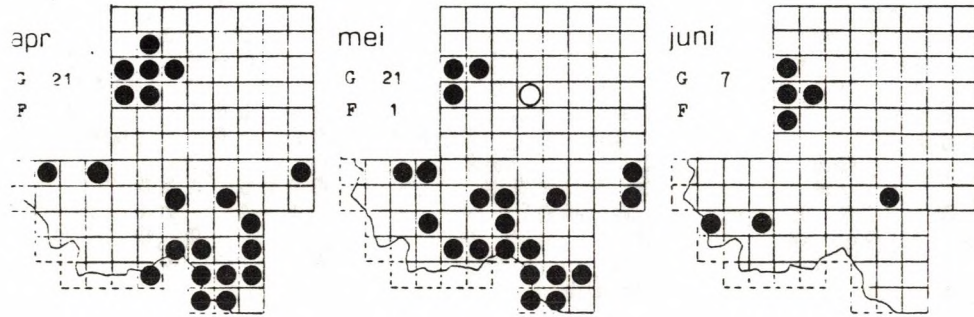
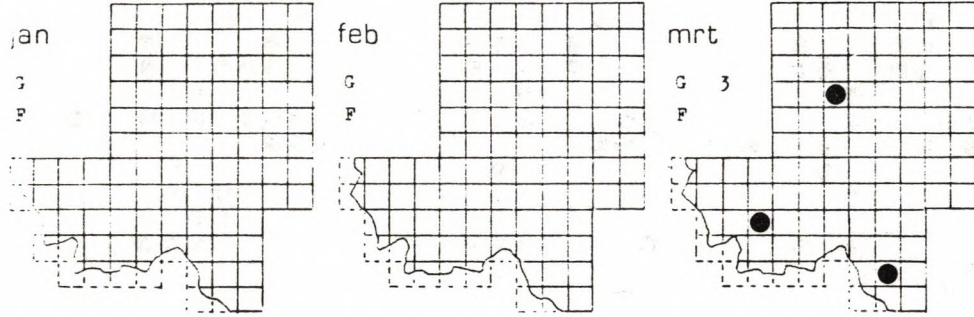

6 OEVERLOPER - *Actitis hypoleucos*

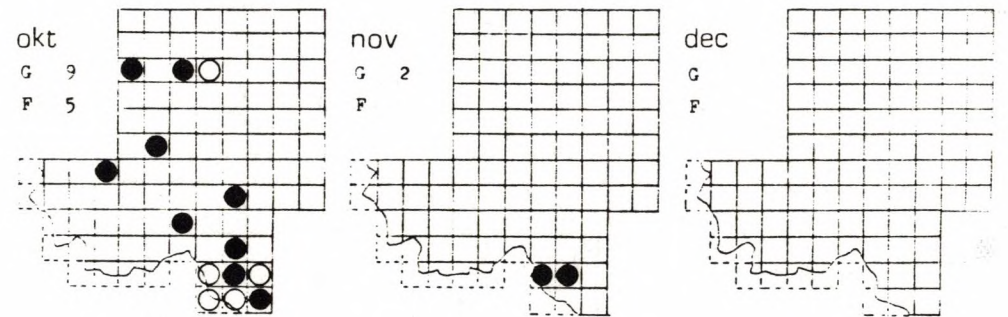
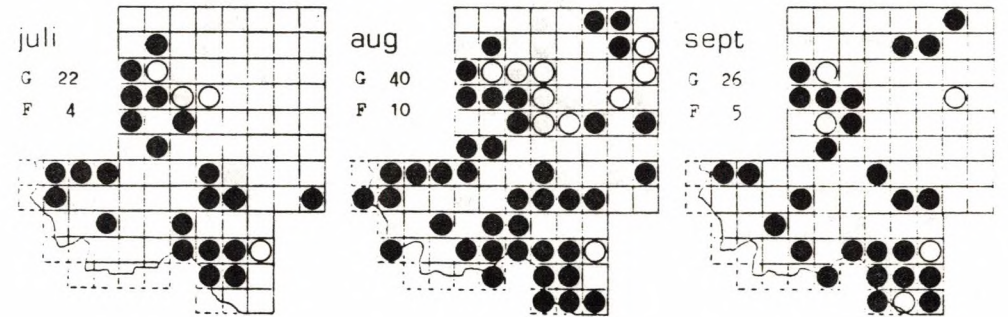
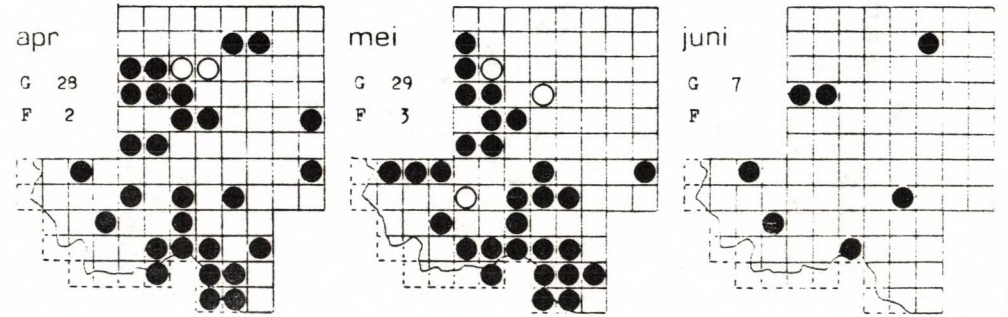
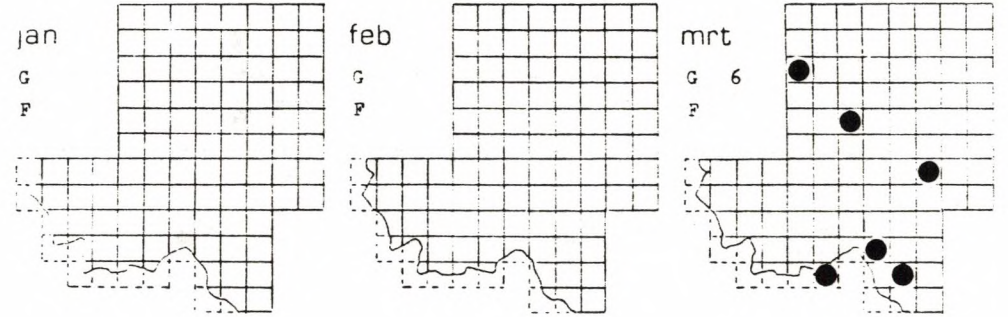

■ - verblifvend
□ - overvliegend

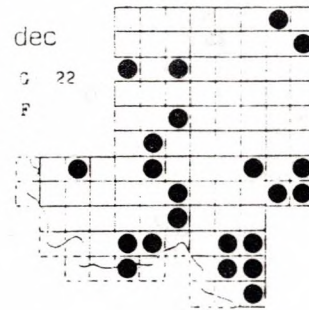
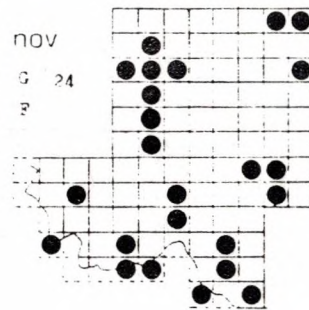
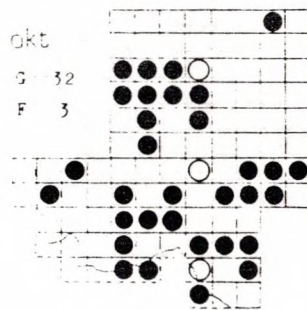
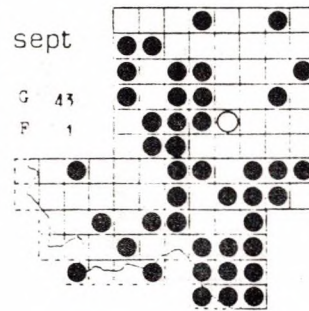
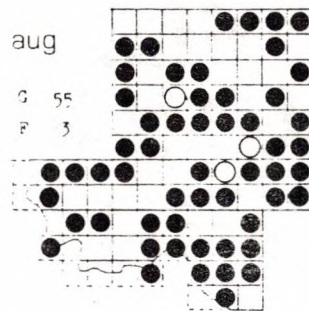
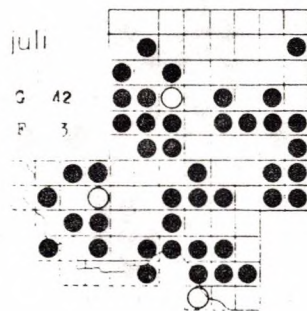
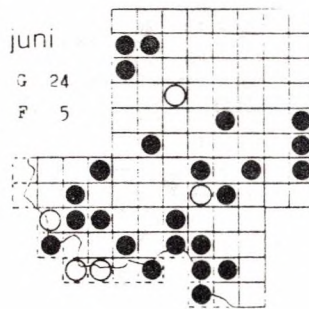
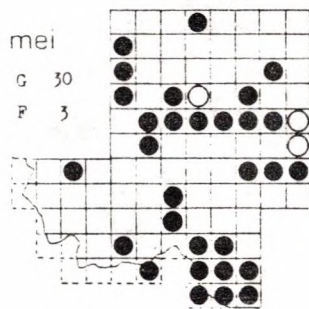
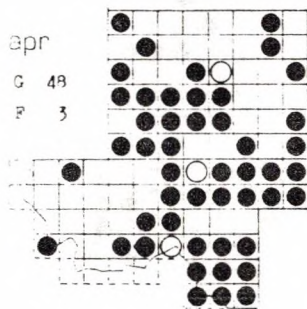
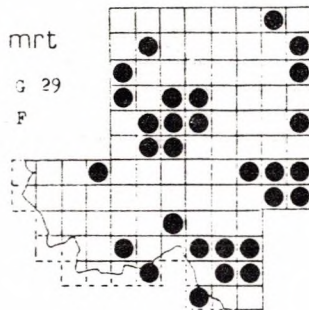
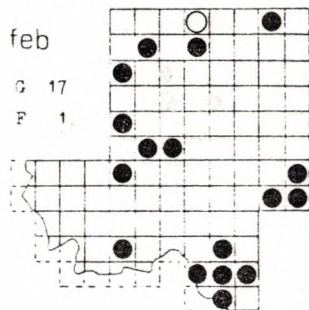
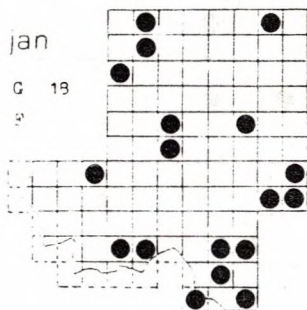
1 ZWARTE RUITER - *Tringa erythropus*

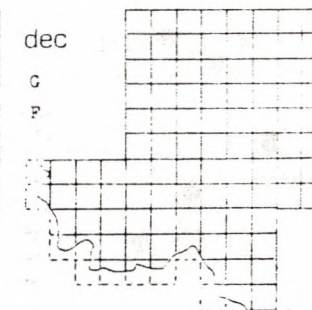
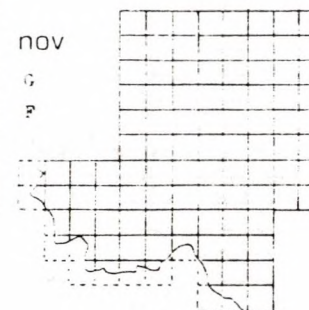
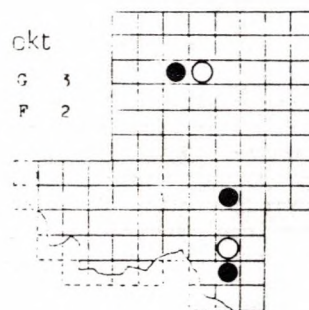
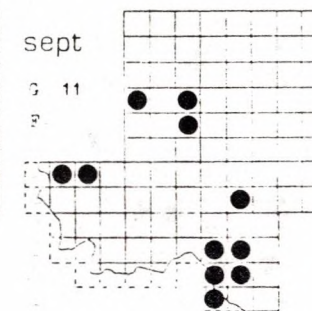
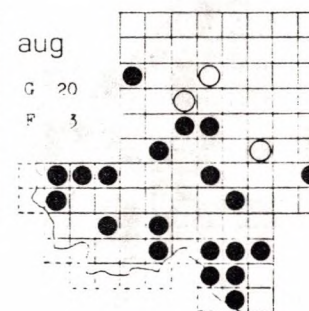
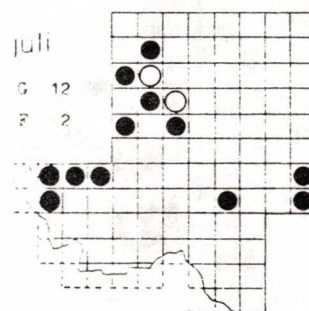
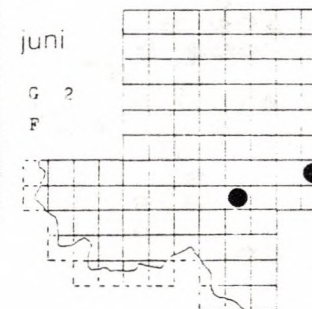
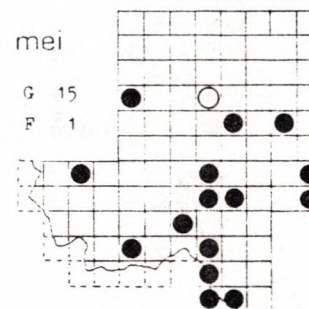
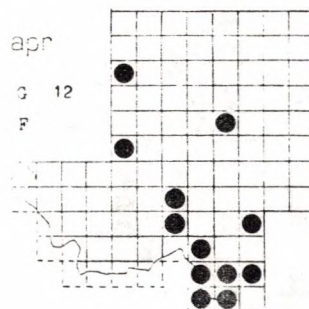
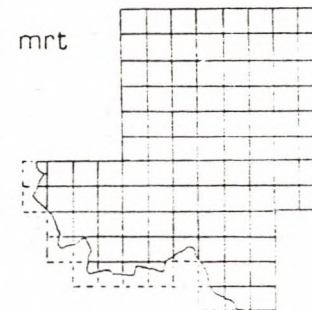
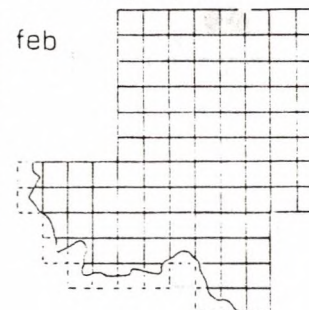
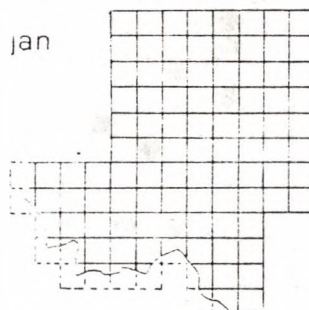
3 GROENPOOTRUITER - *Tringa nebularia*

4 WITGATJE - *Tringa ochropus*

5 BOSRUITER - *Tringa glareola*

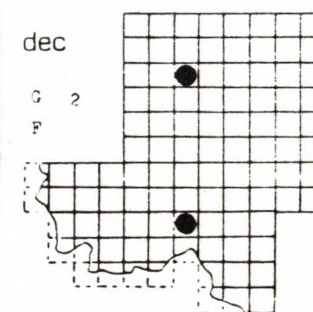
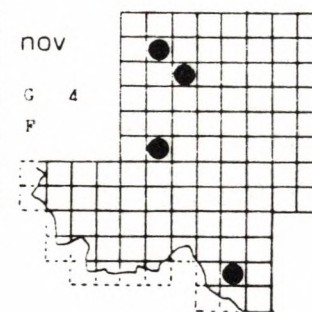
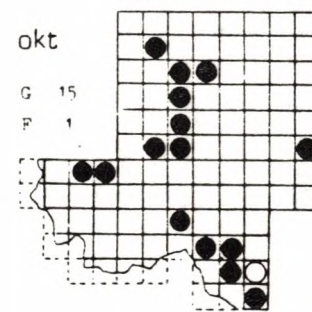
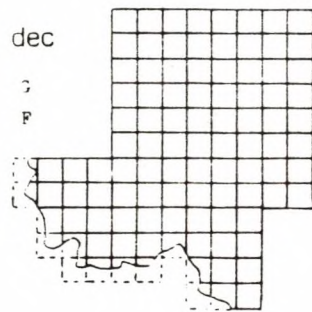
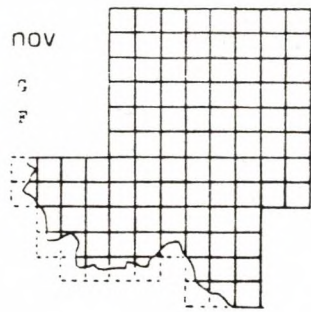
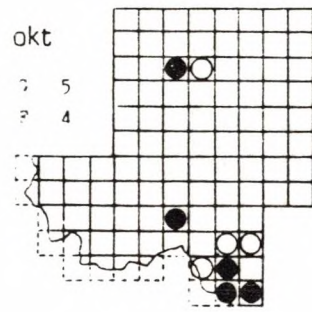
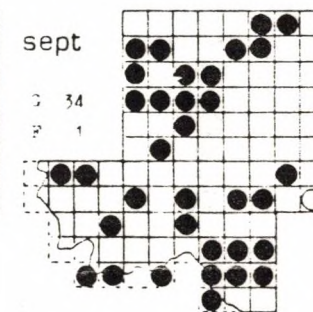
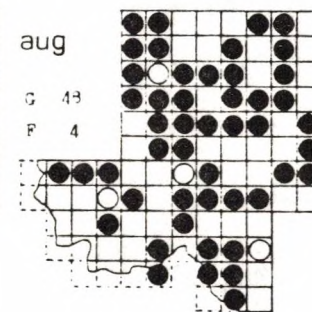
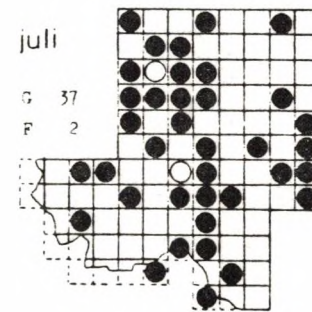
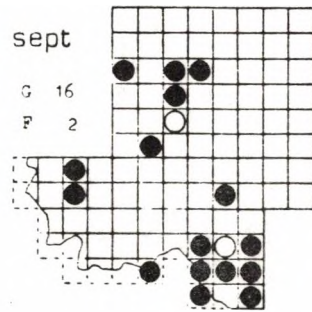
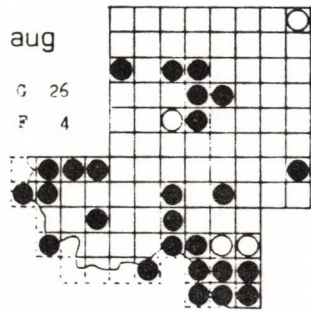
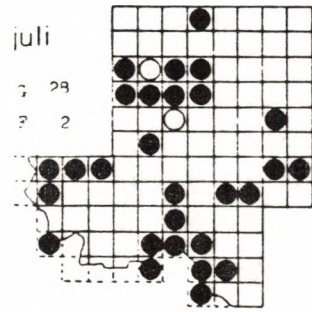
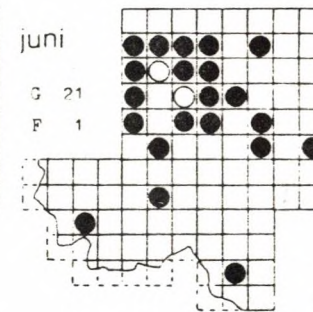
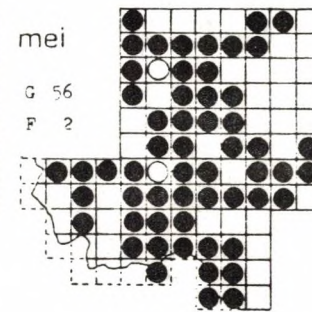
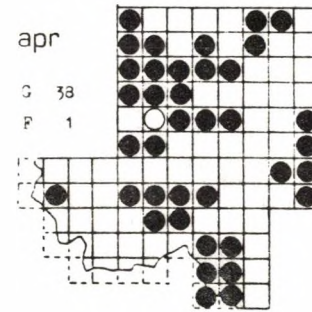
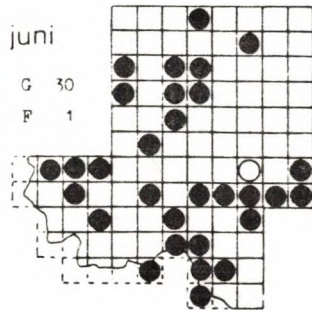
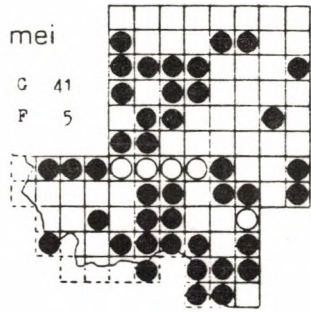
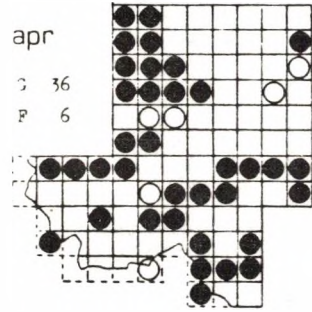
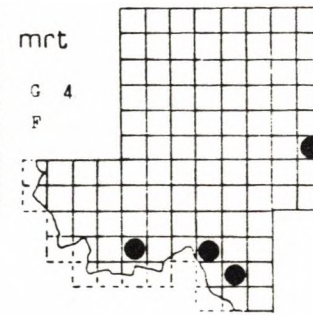
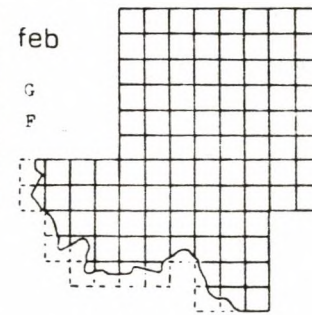
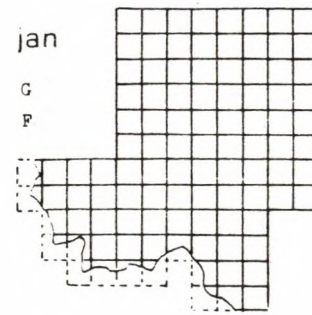
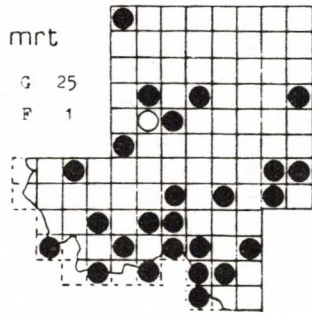
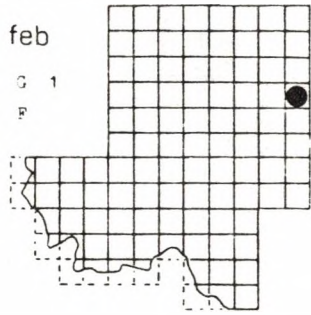
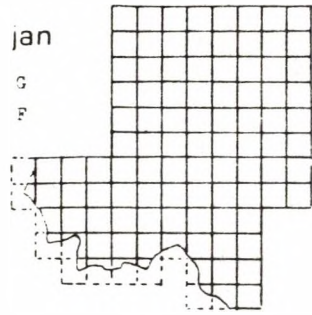

2 TURELUUR

- *Tringa totanus*

6 OEVERLOPER

- *Actitis hypoleucos*

HET BEEKDAL VAN HET SPRUITENSTROOMPJE

Jan van der Straaten

Inleiding

In het voorjaar van 1983 werd door Janny Friese en mij een tweetal telgebieden in de gemeente Hilvarenbeek op broedvogels geïnventariseerd. Een en ander gebeurde in het kader van de Avifaunakartering Midden- en Oost-Brabant. Een van deze telgebieden en wel het nummer 50 F 42 ten noordoosten van de kom van het dorp Hilvarenbeek had onze speciale belangstelling. Op grond van enkele vroegere bezoeken leek het gebied ons de moeite waard. Het betreft hier een beekdallandschap van het Spruitenstroompje en de Roodloop die ten westen van Biest-Houtakker samenvloeien en dan als Hazenloop verder in de richting van het Wilhelminakanaal stromen. Op kaart 1 is de ligging van het gebied aangegeven.

Karakter van het gebied

Als men het gebied bezoekt wordt men getroffen door het gave karakter dat het (nog) heeft. De samenvloeiing van Roodloop en Spruitenstroompje vindt plaats in een komvormige laagte, waardoor een breed en vochtig beekdal ontstaat. Aan de noordkant liggen de hoge akkers van de Schijf, terwijl aan de oostkant eveneens hogere gronden liggen. Op deze hoge zandrug ligt het bos van Annanina's Rust.

Deze hogere gronden zijn over het algemeen zandig, terwijl in het eigenlijke beekdal venige en lemige gronden overheersen. De zandgronden dringen plaatselijk vrij ver het beekdal binnen, wat aan het voorkomen van planten als Valse salie en Veelbloemige salomonszegel te zien is. De afwisseling van grondsoorten in en langs het beekdal zorgt voor een grote verscheidenheid aan plantensoorten, hetgeen kenmerkend is voor de waardevolle beekdalen in Brabant.

Vanuit de hogere gronden die rondom het beekdal liggen, loopt een grondwaterstroom naar het dal toe. Als gevolg van enigszins lemige lagen in de ondergrond van het beekdal treedt hier op veel plaatsen kwel op. In zo'n situatie moet veel water naar de beek worden afgevoerd. Op het kaartje is dat duidelijk te zien aan het grote aantal 'slootjes' dat haaks op de beek ligt en daarop afwatert.

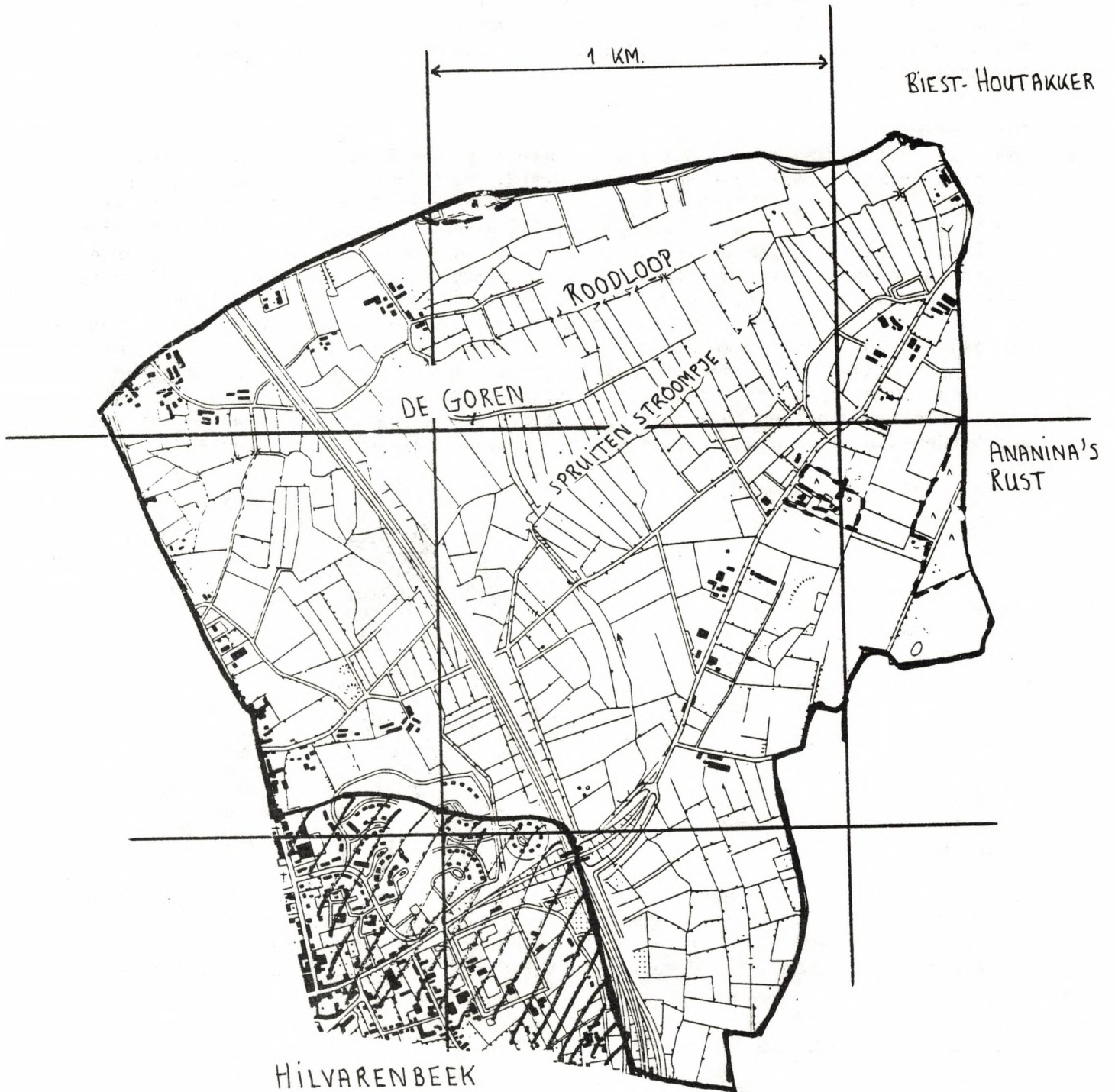
Veel van die 'slootjes' zou je eigenlijk beter als 'beekje' kunnen aanspreken daar het kwelwater via deze watertjes naar de beek wordt afgevoerd. Dit water en de vochtigheid van de graslanden heeft een grote invloed op de plantengroei en op de broedvogelsamenstelling.

Zoals op de kaart te zien is zijn de kavels over het algemeen klein en hebben ze een langgerekte vorm met de kortste kant naar de beek toe. Deze vorm ontstaat vanuit de noodzaak om veel kwelwater van de graslanden naar de beek af te voeren. Op de grenzen van de kavels vinden we vaak begroeiingen van elzen- en eikenhakhout. Dit is vooral het geval in De Gooren. Plaatselijk vinden we hoge en goed uitgegroeide boomgroepjes van eiken en populieren. Juist deze afwisseling van houtwallen en boomgroepjes geven het gebied een karakteristiek voorkomen als Brabants beekdal.

Plantengroei

Tijdens onze broedvogelinventarisaties hebben we ook veel aandacht besteed aan de in het gebied voorkomende planten. Onze verwachtingen werden in hoge mate overtroffen. Rijke vindplaatsen van Gagel, Moerasspirea, Grote pimperl, Brede stekelvaren, Speenkruid, Dotter, Gewone vogelmelk, Echte koekoeksbloem, Kruipend zenegroen, Pinksterbloem, Gele lis, Gewone waterranonkel, Aarvederkruid, Klimop-waterranonkel, Bosanemoon, Adderwortel, Hemelsleutel, Melkeppe, Valse salie, Knolsteenbreek en Veelbloemige salomonszegel kom je hier nog tegen. Op één plaats vonden we nog Vrouwenmantel.

Er zijn in Brabant niet veel beekdalen meer te vinden waar een dergelijke ver-

Kaart 1. Het beekdal van het Spruitenstroompje in de gemeente Hilvarenbeek

scheidenheid aan 'gewone' en zeldzame beekdalsoorten kan worden aangetroffen. Deze rijke afwisseling is te danken aan de grote afwisseling van grondsoorten in het brede beekdal, aan het optreden van kwel op veel plaatsen in het dal en aan de aanwezigheid van smalle perceelvormen waarop een relatief extensieve graslandcultuur plaatsvindt. Daarnaast zorgt de aanwezigheid van houtwallen voor gunstige omstandigheden voor soorten als Bosanemoon, Gewone vogelmelk, Veelbloemige salomonszegel en Valse salie.

Broedvogels

Aangezien het gebied binnen het ruilverkavelingsblok De Hilver valt, is het reeds eerder door Staatsbosbeheer geïnventariseerd. Op de verspreidingskaarten van deze inventarisatie is het door ons geïnventariseerde gebied opvallend leeg te noemen. Men moet daaruit echter niet de konklusie trekken dat dit wordt veroorzaakt door de afwezigheid van bepaalde broedvogels in het gebied. Deze verspreidingskaarten zeggen in de eerste plaats iets over de inventarisatiemethode die door SBB is toegepast. Er is toen een gebied van ca. 90 km² op 25 dagen bezocht, hetgeen betekent gemiddeld 360 ha. per bezoek. Onze inventarisaties hadden betrekking op een gebied van ca. 275 ha., terwijl we het gebied op 5 dagen inventariseerden: dit is gem. 55 ha. per bezoek. Dit verschil in intensiteit verklaart grotendeels het verschil in aantallen getelde broedvogels. Onze meer gedetailleerde inventarisaties laten zien dat dit gebied een heel rijk vogelgebied is. Zo werden door ons de volgende soorten en aantallen van min of meer typische beekdalsoorten vastgesteld:

Grote Lijster	4 paar
Geelgors	12 paar
Rietgors	1 paar
Torenavalk	1 paar
Grasmus	28 paar
Steenuil	2 paar
Kleine Karekiet	3 paar
IJsvogel	0-1 paar
Roodborsttapuit	13 paar
Watersnip	3 paar
Grutto	1 paar
Waterhoen	3 paar
Ransuil	1 paar
Sperwer	1 paar
Wintertaling	1 paar
Wielewaal	2 paar

Voor een gebied van ongeveer 275 ha. zijn dit zeer hoge aantallen. Met name soorten als Watersnip, Steenuil, Grasmus, Geelgors en Roodborsttapuit zijn in deze aantallen niet meer zo vaak in de Brabantse beekdalen aan te treffen. Deze hoge dichtheden hangen samen met dezelfde factoren als reeds bij de plantengroei zijn vernoemd.

De planologische toestand

Voor het gehele buitengebied van de gemeente Hilvarenbeek is een bestemmingsplan in voorbereiding, terwijl het gebied ook binnen het blok van de ruilverkaveling 'De Hilver' ligt. In het Streekplan is het gebied aangeduid als natuurwetenschappelijk waardevol. In het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud wordt gezegd dat onder andere het dal van het Spruitenstroompje van zodanig belang is dat het beschermd moet worden. Woorden op papier zijn echter nog geen garantie voor een veilige toestand. Ook in dit geval werd dat weer duidelijk.

Bij de overgang van het oude bestemmingsplan in hoofdzaak naar het in voorbereiding zijnde bestemmingsplan ontstond een moeilijke situatie. De gemeenteraad vond het aanvankelijk niet nodig om bij deze overgang een stelsel van aanlegvergunningen in het leven te roepen. Zo'n stelsel houdt ondermeer in dat boeren een ver-

gunning moeten hebben om bepaalde werkzaamheden uit te voeren die de waarde van het gebied kunnen aantasten. Dit voorkomt dat het gebied aangetast wordt voordat het nieuwe bestemmingsplan in werking treedt. De Landschapsgroep van de Werkgroep voor Natuurbehoud en Milieubeheer Tilburg en Omstreken (WNM) had nadrukkelijk om zo'n stelsel van aanlegvergunningen gevraagd.

In een agrarische gemeente valt het echter niet mee om iets aangenomen te krijgen dat de boeren aan banden legt. De boeren hadden al gauw door hoe de papieren lagen en gingen in De Gooren al snel aan het werk. Eiken werden gekapt, houtwallen geroid, sloten en beken gedempt en nieuwe watergangen werden gegraven. Zo lang er geen nieuw bestemmingsplan is en ook geen stelsel van aanlegvergunningen kon niemand de boeren wat maken. Alleen het kappen van bomen was een overtreding van de kapverordening. Maar de bewijslast daarvan is ook niet zo eenvoudig. Deze aantastingen gebeurden natuurlijk uitgerekend in het meest waardevolle deel van het gebied, daar waar de meeste Grasmussen, Geelgorzen en Roodborsttapuiten broeden.

Groeiplaatsen van Klimopwaterranonkel, Knolsteenbreek en Grote pimpernel werden vakkundig onder het zand gewerkt.

De konsternatie bij de leden van de WNM was groot. We namen weer contact op met de gemeente Hilvarenbeek. Ook daar waren mensen geschrokken. De gemeenteraad nam nu wèl een besluit voor een stelsel van aanlegvergunningen aan. Wie nu iets overhoop haalt is tenminste echt strafbaar. Of het helpt?

De toekomst

Er staan nog twee zaken te wachten. Dat is de komst van het bestemmingsplan en de ruilverkaveling. Het bestemmingsplan komt eerst. We zullen alles in het werk stellen om te zorgen dat er een goed bestemmingsplan komt. Dan hebben we tenminste bij de ruilverkaveling wat grond onder de voeten. Dat is van groot belang voor de vertegenwoordigers van natuur- en milieubescherming die in de voorbereidingskommissie van de ruilverkaveling zitten. Voor de rvk 'De Hilver' is dat Loek Hilgers. Het lijkt me toe dat het gebied zo belangrijk is dat het in het kader van de ruilverkaveling onder de werking van de Relatienota moet worden gebracht. Dit houdt in dat boeren een vergoeding krijgen als ze bepaalde werkzaamheden die schadelijk voor het gebied zijn nalaten. Als dit niet gebeurt zal dit gebied steeds verder aftakelen. Het is zeker de moeite waard voor het behoud van dit gebied te knokken. Bij de vaststelling van het bestemmingsplan en in de voorbereidingskommissie van de rvk zal dat zeker gebeuren. Het zal echter een heel karwei zijn. We leven immers in een maatschappij waarin bepaalde zaken vanzelf gebeuren en andere zaken vanzelf de gort indraaien. Het belang van een goed milieu behoort tot de laatste categorie. Om deze maatschappelijke invloeden te keren is een hele strijd nodig.

Literatuur

Braaksma, S. 1981. Natuur en Landschap in Goirle en de Hilver. Deel 3: De Vogels. SBB Dienstvak Natuurbehoud, Tilburg.

Adres: Hagelkruisplein 3, 5038 ME TILBURG

RESULTATEN VAN HET KERKUILENRINGWERK IN DE JAREN 1974-1983 in MIDDEN-BRABANT en enkele opmerkingen over het ringen van kerkuilen.

Jan Doevendans

---

1. Een stukje geschiedenis

Vogelbescherming luidde aan het eind van de zestiger jaren de noodklok voor de kerkuilen: het bestand was in enige jaren teruggelopen van zo'n 10.000 naar enkele honderden exemplaren. De oorzaken kennen we zo langzamerhand wel: ³ondoordacht gifgebruik ³inkrimping van het (voedsel) biotoop door ondermeer woningbouw en "efficiënte" grootschalige landbouw ³verkeersintensivering en het om steeds strakker gewoontes steeds meer afsluiten van geschikte broedgelegenheid van kerkuilen, maar ook ³onverwacht strenge winters en de gevolgen daarvan verzwakten de populatie van de kerkuilen.

Om daadwerkelijke bescherming te motiveren besloot Vogelbescherming voortaan een premie van f 25,- uit te keren voor ieder geslaagd broedgeval.

De sterke teruggang van de kerkuilen liet zich ook in Midden-Brabant merken en het was voornamelijk om deze reden dat 6 jongelui zich in september 1973 groepeerden tot de "Vogelwerkgroep Roofvogels Meierij", wat later de "Roofvogelwerkgroep Meierei" zou worden. Per 1 februari 1980 voegde deze groep zich bij VWG "Falco" uit Oisterwijk, waarmee de "Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden Brabant" een feit werd.

De kerkuil kreeg volop aandacht. Het grote doel was uitbreiding van de broedgelegenheid, de enige oorzaak van achteruitgang waar wat aangedaan kón worden. Als wondermiddel werden daarvoor speciale nestkasten ingezet. De premie diende listig als lokkertje. De eerste nestkasten hingen er op dat moment echter al en na het aanschrijven van ruim honderd "kerkbeheerders" volgde direct al in 1974 de eerste gunstige resultaten: nieuwe broedgevallen. En: ringbare nestjongen.

2. Het ringen van kerkuilen in Midden-Brabant

2.1. Is ringen vogelbescherming?

Persoonlijk was ik in die tijd niet alleen een enthousiast nestkastentimmeraar en dientengevolge lid van de werkgroep, maar ook lid van "Vogelringstation Tilburg", een ringer dus. Later werd ik zelfstandig ringer.

Al snel laaide de discussie "wel-of-niet-ringen" heftig op. Uiteindelijk kwamen we als werkgroep tot de conclusie dat het ringen van vogels wel degelijk vogelbeschermingskanten heeft, en besloten we de kerkuilen zoveel mogelijk te gaan ringen. Immers, alleen mét ringen waren we in staat degelijk cijfermateriaal te vergaren over

verplaatsing, leeftijdsopbouw, aantal schommelingen, plotseling optredende sterfte en de voornaamste sterfte-oorzaken. Met deze gegevens in de hand kunnen we de kerkuil en zijn plaats in het milieu beter leren kennen. En alleen met die kennis is het mogelijk om op zinvolle wijze te werken aan het behoud van de soort op de lange termijn.

Bovendien kregen we door vergelijking van de eigen - met de landelijke ringgegevens enig zicht op de zin van het bezig zijn als werkgroep.

2.2. De gevolgde methode

Door het plaatsen van broedkasten in kerken, kastelen en andere gebouwen ontstond een uitgelezen gelegenheid om kerkuilen-pullen te ringen. Alle kasten moesten immers - al was het alleen maar in verband met de premie van Vogelbescherming - een of enkele keren in het broedseizoen gecontroleerd worden. Daarbij werd een vaste procedure gevolgd: In mei werden alle kasten gecontroleerd en werden aantekeningen gemaakt van de stand van zaken per kast, zoals: wel of geen eieren of jongen aanwezig, zo ja hoeveel/hoe oud. Voor de andere kasten werd zo goed mogelijk bepaald wat het meest geschikte moment zou zijn voor een tweede controle.

Zeker in de eerste jaren werden overigens niet alleen "Kastuilen" geringd. Wel bestaat de indruk dat het "vrij", d.w.z. niet in nestkasten, broedende deel van de populatie allengs kleiner is geworden. Al kennen we bijvoorbeeld in Oirschot nog wel een paartje, dat al jarenlang in schoorstenen van woonhuizen broedt!

Niettemin kan vastgesteld worden, dat vooral "kastuilen" systematisch zijn geringd, aan de "vrije" uilen is veel minder systematisch aandacht geschonken.

Hierin schuilt natuurlijk een mogelijke foutenbron. In theorie is het immers niet noodzakelijk zo, dat de gegevens, die we gevonden hebben voor kastuilen, ook zonder meer van toepassing zijn voor de "vrije" uilen.

Tabel 1. geeft een overzicht van de sinds 1974 in Midden-Brabant en in geheel Nederland (inclusief Midden-Brabant) geringde Kerkuilen.

Jaar:	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	TOTAAL (t/m 1982)
Midd.Br. P	37	23	54	18	51	2	46	52	33	42	316
A	1	5	1	-	1	-	1	1	5	-	15
Totaal	38	28	55	18	52	2	47	53	38	42	331
Nederl. P	307	254	283	250	219	74	245	358	310	?	2419
A	47	18	33	15	25	22	8	17	38	?	313
	354	272	316	265	344	96	253	375	348		2732

Tabel 1:

Overzicht van in Midden-Brabant en Nederland geringde kerkuilen

p=geringd als restjong

A=geringd als volgroeid

Volgens tabel 1 werd gemiddeld 13.06 % van het totaal aantal in Nederland geringde kerkuiljongen binnen het gebied van de werkgroep geringd.

Enkele kanttekeningen zijn hierbij van belang. In werkelijkheid gaat het om een nog hoger percentage. Dit omdat, vooral de laatste jaren, ook andere ringers binnen het gebied opereren. Hun gegevens zijn (nog) niet voorhanden en waarschijnlijk werken zij minder systematisch. Dit vertekent het beeld. Bovendien veroorzaakten slechte afspraken, te late kontrôles en privéomstandigheden menige misser. Met een goede organisatie zijn accuratere gegevens mogelijk.

Volwassen kerkuilen werden niet systematisch gevangen en geringd. Soms bleek het bij nestkastcontrole mogelijk om ook een of beide oudervogels te ringen; in een aantal gevallen laten ze zich makkelijk vastgrijpen. Het aandeel van de als volgroeid geringde kerkuilen is dan ook veel lager, namelijk ongeveer 4,8%, en lijkt meer in evenredigheid met de oppervlakte van het werkgebied. Verreweg de meeste kerkuilen werden geringd in de 10-tallen geplaatste nestkasten. Dit moet een bemoedigend resultaat worden genoemd, ook al zijn er weinig cijfers bekend over het voorheen broeden of elders uitblijven van broeden.

Dit verslag geeft de resultaten en ervaringen weer van 10 jaar ringwerk aan kerkuilen in Midden-Brabant.

3. Resultaten

3.1. De kerkuil: een favoriete terugmelder

Het individueel merken van een (jonge) vogel door middel van een ring levert pas resultaat op als op een later tijdstip het gemerkte beest elders nogmaals gezien en gemeld wordt: de terugmelding. Pas dan zijn we in staat de oorspronkelijke gegevens te vergelijken met de nieuwe en daaruit konklusies te trekken.

De kerkuil is een favoriete vogel. Z'n opvallende leven speelt zich vrijwel geheel af binnen bebouwde, menselijke omgeving. Zelfs dood, ontdaan van de meest boeiende eigenschappen en volgestopt met houtwol, klei en ijzerdraad zien velen deze vogel nog als een "versiering" van het bestaan.

Het zullen deze eigenschappen zijn die de kerkuil tot een van de meest teruggemelde vogelsoorten maakt. Landelijk is het terugmeldingspercentage 24%. In Midden-Brabant kwamen t/m 1982 87 terugmeldingen binnen, dat is maar liefst 26%! Eenmaal werd binnen één jaar meer als 50% van de nestjongen dood teruggemeld.

Er bestaat bij het ringen van vogels een groot verschil tussen het ringen van nestjongen en het ringen van volwassen, "vliegende", vogels. Zo is van de nestjongen altijd de herkomst en de nauwkeurige leeftijd bekend. Bij de als volwassen geringde vogels blijft het slechts bij de ringplaats en (meestal) een leeftijdscategorie.

Behalve terugmeldingen die via het Vogeltrekstation te Arnhem binnen kwamen zijn in dit verslag ook eigen terugmeldingen verwerkt. Daarmee worden meldingen bedoeld die gedaan zijn binnen één jaar na het ringen op de ringplaats. Bij de verwerking is uitgegaan van de volgende categorie-indeling:

- Kerkuilen, die als nestjong zijn geringd en later dood zijn teruggemeld.
- Kerkuilen, die als nestjong zijn geringd en later levend zijn teruggemeld.
- Kerkuilen, die als volgroeide vogel zijn geringd en later dood zijn teruggemeld.
- Kerkuilen, die als volgroeide vogel zijn geringd en later levend zijn teruggemeld.

In onderstaande tabel zijn de aantallen van iedere categorie vermeld:

	dood teruggemeld	levend teruggemeld	totaal
als nestjong geringd	70	10	80
volgroeid geringd	3	4	7
totaal	73	14	87

Tabel 2: Aantallen terugmeldingen per categorie.

Voor een juist beeld moeten deze gegevens vergeleken worden met tabel 1.

De vier genoemde kategoriën passeren één voor één de revue. Achteraan is een samenvatting gegeven.

Figuur 1: Terugmeldingen van als nestjong gevangde kerkuilen
Bron: Vogeltrekstation Arnhem

3.2. Nestjongen, dood teruggemeld - Verplaatsingen

De jonge kerkuil is geen trekvogel in de zin van het woord. Er werd geen enkel bewijs geleverd van een beest dat ver wegtrok en daarna weer op de oorspronkelijk plaats terugkeerde. De gegevens geven ook geen voorkeurs trekrichting aan. Jonge kerkuilen vliegen alle kanten op, meestal over enige tientallen kilometers. Er kwamen terugmeldingen binnen vanuit heel Nederland, tot onder uit drie noordelijke provincies.

Slechts weinig van deze vogels waagden zich verder weg, zoals geïllustreerd wordt in figuur 1.

Het is overigens goed te bedenken, dat in deze figuur alle Noord-Brabantse terugmeldingen zijn verwerkt, ook van buiten de regio Midden-Brabant geringde exemplaren.

Enige regelmaat in al dan niet (ver) wegtrekken vond ik niet.

- Leeftijdsofbouw

Van kerkuilen is bekend dat het vrouwtje na 1 jaar geslachtsrijp is. Het mannetje is pas na twee jaar zover. Dit betekent dat gemiddeld genomen kerkuilenjongen dus minimaal $1\frac{1}{2}$ jaar oud moeten worden om zelf weer minimaal 2 jongen groot te kunnen brengen (die op hun beurt weer 2 etc.). Alleen op deze wijze zou theoretisch de populatie in stand kunnen blijven.

In totaal werden 70 nestjongen dood teruggemeld. Hun gemiddelde leeftijd was 380 dagen, ruim 'n jaar. Voor $\frac{3}{4}$ van de jongen is het al eerder gebeurd: 52 van de 69, dat is 75%, stierven voor hun eerste verjaardag. Het grootste deel haalt nieuwjaar niet eens. In het blokdiagram staan alle dood teruggemelde nestjongen weergegeven.

In het blokdiagram zien we duidelijk dat het juist voor uilskuikens moeilijk is te overleven. De grootste sterftepiek valt midden in de eerste winter. Ook de tweede winter geeft nog een klein piekje. Daarna, ondertussen zijn de uilskuikens ervaren kerkuilen geworden, wordt de sterfte heel geleidelijk

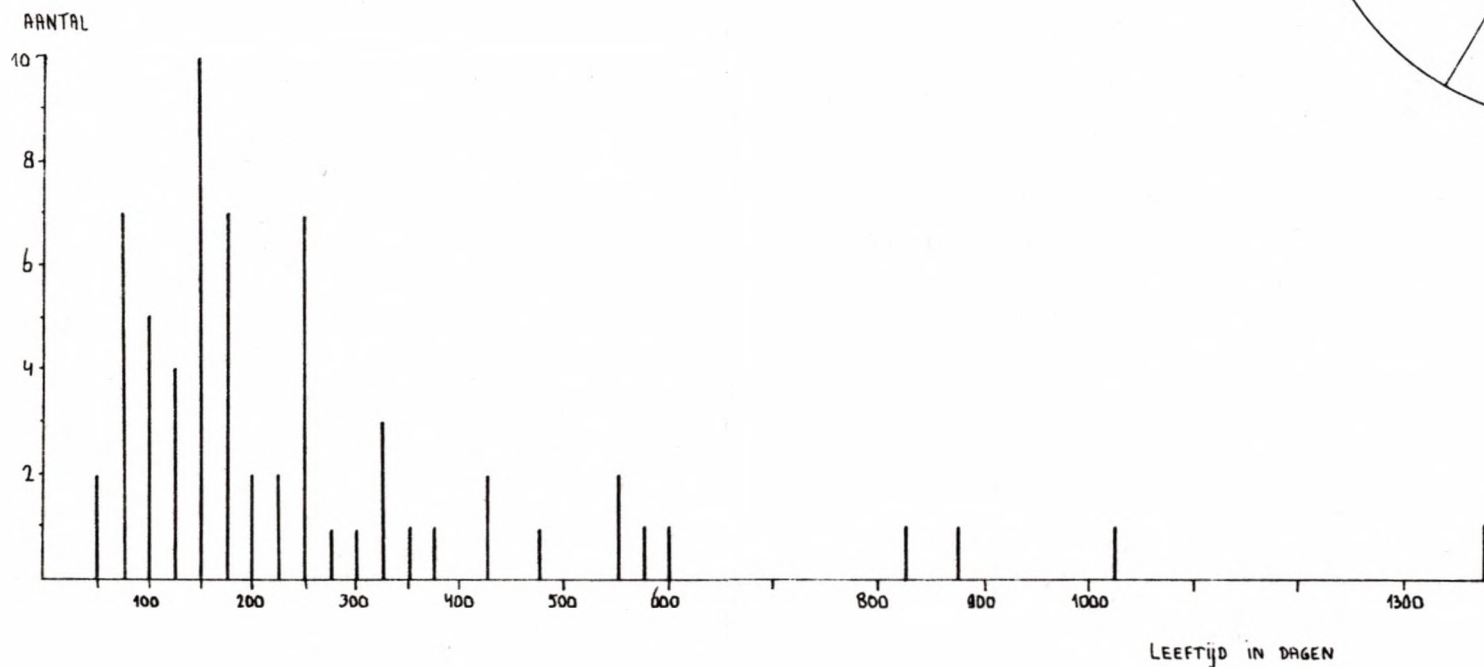
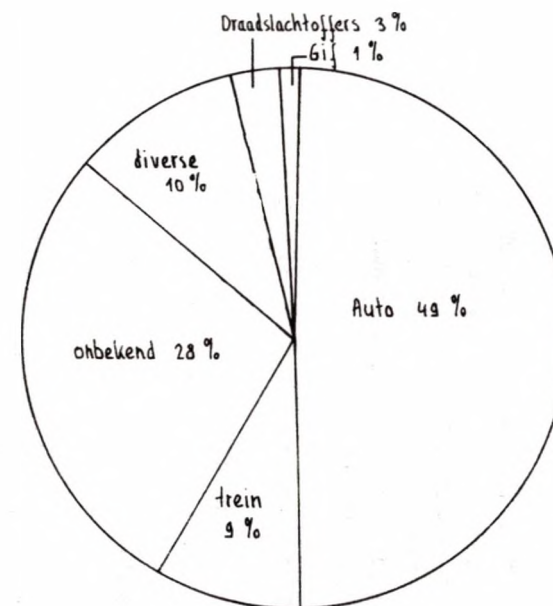
- Doodsoorzaak kerkuilen als nestjong geringd

Voor zover bekend staat de doodsoorzaak weergegeven in het cirkeldiagram (fig 3).

Duidelijk blijkt dat het verkeer een zware tol eist onder jonge, onervaren, kerkuilen, 58% stierf als gevolg van een aanrijding. Mogelijk zelfs meer. Een gedeelte van "onbekende oorzaak" kan tevens aan het verkeer toegerekend worden.

Aan de andere kant kan het aandeel "verkeer" ook te hoog zijn weergegeven, omdat verkeersslachtoffers betrekkelijk gemakkelijk worden gevonden en gemeld. Daarnaast kan "verkeer" in aantal gevallen als directe doodsoorzaak in het overzicht verschijnen, terwijl er in feite andere factoren in het spel zijn, waardoor de konditie en het reactie vermogen van de betrokken vogels verslechterd zijn. In dit licht is het bijvoorbeeld opmerkelijk, dat "verhongerding" als directe doodsoorzaak in minder dan 1% van de gevallen wordt genoemd (in de kategorie "divers"), terwijl kerkuilen

Figuur 3. Doodsoorzaken van als nestjong in Midden-Brabant geringde Kerkuilen (n = 69).

Figuur 2. Terugmeldingen van dode Kerkuilen, geringd als nestjong, in dagen na de ringdatum. De modale ringdatum is half juli. Stand eind 1983. Terugmeldingen na 1400 dagen zijn niet verwerkt (n = 71).

toch bekend staan als vogels, die erg gevoelig zijn voor strenge winters en de voedselschaarste die daarmee gepaard gaat. Het is niet onmogelijk dat juist onder door honger verzwakte kerkuilen veel verkeersslachtoffers vallen. Ook het lage aandeel vergiftigingsgevallen kan in die zin vertekend zijn. Waar nog bij komt, dat gif vaak moeilijk aantoonbaar is.

3.3. Nestjongen, levend teruggemeld

Opvallend bij deze terugmeldingen is dat, uitgezonderd één waarneming binnen hetzelfde seizoen, ALLE nestjongen later op een ANDERE plaats gecontroleerd werden als de plaats waar ze werden geringsd. Dit sterkt het vermoeden dat jonge kerkuilen in hun jeugd "zwerfers" zijn, op zoek naar een vaste verblijfplaats. Gemiddeld werden deze uilen al 879 dagen oud, maar een aantal leeft waarschijnlijk nu nóg. Het aantal terugmeldingen bedraagt tien, dit is ruim 11% van het totaal. Ze hadden overigens betrekking op slechts acht vogels, omdat twee uilskuikens twee keer levend gecontroleerd konden worden.

Tabel 3 geeft een overzicht van de ring- en terugmeldingsgegevens. Bij ieder ringnummer is de eerste datum telkens de ringdatum, andere data zijn terugmeldingen.

ringnummer	data	omstandigheden	leeftijd in dagen
6.039.687	740914	nestjong nestkast Vlijmen	
	820621	met broedsel nestkast Udenhout	2900+
5.094.659	750614	nestjong Griendtsveen	
	750803	gecontroleerd ter plaatse	50+
6.041.762	750709	nestjong Liempde	
	760113	gecontroleerd Mariahout	156+
6.041.799	760715	nestjong Beek en Donk	
	800724	gecontroleerd Dommelen	
	820701	idem	2176+
6.039.694	760717	nestjong Liempde	
	770214	gecontroleerd Blokzijl	180+
5.147.012	800623	nestjong nestkast Haarsteeg	
	820216	gecontroleerd nestkast Kooge Mierde	613+
5.147.013	800623	nestjong nestkast Middelbeers	
	820216	gecontroleerd nestkast Hooge Mierde	
	821102	gecontroleerd in Reusel	881+
K 12720	800816	nestjong Antwerpen België	
	801101	gecontroleerd Oisterwijk	77+

Tabel 3: Nestjong van Kerkuilen, levend teruggemeld

3.4. Terugmeldingen van als overjarig geringde kerkuilen

De term "overjarig" betekent dat de vogel ouder is dan 1 jaar, maar het juiste geboortjaar is onbekend. In ons geval werden alle geringde kerkuilen die hieronder vermeld staan teruggepakt in het broedseizoen, bij hun eigen jongen. Met zekerheid zijn ze dus geslachtsrijp. We mogen daarom aannemen dat deze uilen minimaal één jaar oud zijn. In de gevallen waar het lukte twee volwassen kerkuilen tegelijkertijd te bemachtigen, één mannetje en één vrouwtje, mogen we aannemen dat de leeftijd van een van beide twee jaar is. vermoedelijk zijn kerkuilen alleen tijdens het broedseizoen als geslacht te onderscheiden.

Omdat bekend is dat enkel het vrouwtje broedt zal alleen deze een broedplek hebben. Waarnemingen van vogels met broedplekken daarvan zijn in Midden-Brabant enkele keren gedaan.

Kerkuilen als overjarig geringd DOOD teruggemeld

ringnummer	data	omstandigheden	leeftijd in dagen
6.038.237	740724	overjarig met broedsel Eindhoven	
	830528	binnengevlogen Oirschot	3230
		Een bijzondere terugmelding!	
		Als we weer aannemen dat de kerkuil tijdens het ringen minimaal 1 jaar oud was bereikte deze uil een totale leeftijd van 3595 dagen, bijna 10 jaar dus.	
		Het was daarmee de oudste kerkuil die in Midden-Brabant werd vastgesteld. De oudst bekende kerkuil in Nederland bereikte een leeftijd van 18 jaar.	
5.169.510	820261	overjarig in nestkast met broedsel Berlicum	
	830726	verkeersslachtoffer Berlicum	756
		Ook dit is een interessant geval. Op 820621 werden namelijk beide volwassen uilen ter plaatse geringd. Op 830616, ruim vóór de melding van het verkeersslachtoffer, vonden we bij 4 goed doorvoede nestjongen ter plaatse een dood volwassen exemplaar zonder ring. We mogen aannemen dat beide ouders van het broedsel toen nog leefden. Kennelijk was de dood gevonden vogel een indringer. Is deze door de ter plaatse broedende uilen om het leven gebracht?	
5.094.675	760531	overjarig in nestkast Nederwetten.	
	800624	gecontroleerd ter plaatse	
		Deze vogel is later dood teruggemeld (zie verderop)	

Van negen andere als overjarig bij hun broedsel geringde kerkuilen is tot nu toe geen terugmelding ontvangen. Deze kunnen nog interessante gegevens opleveren.

In figuur 4. zijn alle terugmeldingen aangegeven in relatie tot de ringplaats; het gaat hierbij overigens om alle in de gehele provincie Noord-Brabant geringde kerkuilen. De ene terugmelding uit de Pyrenëen op een weliswaar niet als nestjong, maar wel als eerstejaars vogel geringd exemplaar.

Deze terugmelding illustreert eens te meer, dat juist de jonge vogels relatief ver weg trekken

Fig 4: terugmeldingen van volgroeid geringde kerkuilen
Bron: Vogeltrekstation Arnhem

Kerkuilen als overjarig geringd LEVEND teruggemeld

ringnummer	data	omstandigheden	leeftijd in dagen
5.047.561	730817	overjarig op broedplaats Liempde (zonder eieren of jongen)	
	741118	gecontroleerd ter plaatse	823+
5.123.391	780723	overjarig nestkast Haarsteeg	
	800623	gecontroleerd ter plaatse	1055+
5.094.675	760531	overjarig in nestkast Nederwetten	
	800624	gecontroleerd ter plaatse; zie vorige paragraaf	
	800716	dood gevonden Nederwetten	1870+
5.169.525	820624	overjarig nestkast Cromvoirt	
	830615	gecontroleerd ter plaatse	721+

De gemiddelde leeftijd van deze kerkuilen is minimaal 1112 dagen, ruim 3 jaar.

In tegenstelling tot de nestjong geringde kerkuilen zien we hier dat de als overjarig, bij hun broedsel geringde kerkuilen allemaal trouw zijn aan de plaats waar ze geringd werden. Eenmaal gevestigde kerkuilen geven dus sterk de indruk standvogels te zijn. Wintergegevens zijn echter schaars. Deze uilen overleefden allemaal de eerste twee winterperiodes. Verblijvend op hun vaste broedplaats maken ze goede kans een hoge leeftijd te bereiken. Het zijn juist deze uilen die een goede bijdrage leveren aan de populatie. Een teken dat het in stand houden van geschikte, vaste broedplaatsen van belang is.

Slotwoord

Kerkuilen zijn geen trekvogels.

De gegevens van de nestjongen wijzen erop dat deze vrijwel allemaal minimaal enkele kilometers van de geboorteplaats wegtrekken. Het zijn de nestjongen die de verste terugmeldingen opleveren. Een groot gedeelte van de nestjongen sterft in de eerst winter, daarna wordt de sterfte geleidelijker.

De overlevingskans neemt na het eerste jaar sterk toe. Verkeer eist de meeste slachtoffers. Jonge kerkuilen zijn het beste te omschrijven als: "zwerfers, op zoek naar een vaste woonplaats" Kerkuilen die er eenmaal in geslaagd zijn zich vestigen en jongen groot te brengen lijken echte standvogels te zijn. De vrouwtjes zijn dan minimaal 1 jaar oud, de mannetjes minimaal 2 jaar. De trouw aan een vaste broedplaats geeft deze ervaren uilen een goede overlevingskans. Hun gemiddelde leeftijd is daarom hoger als die van andere kerkuilen.

De gemiddelde leeftijd van alle teruggemelde uilen is 500 dagen. Tot slot is een woord van dank op zijn plaats voor de vele, vele mensen die geholpen hebben bij het bijeenbrengen van de gegevens voor de redactie van de Roodborsttapuit voor het mede uitwerken van het concept en voor het Vogeltrekstation te Heteren voor het beschikbaar stellen van de kaarten

Literatuur

Bezzel, E. 1977 Ormithologie. Stuttgart, Ulmer 1977

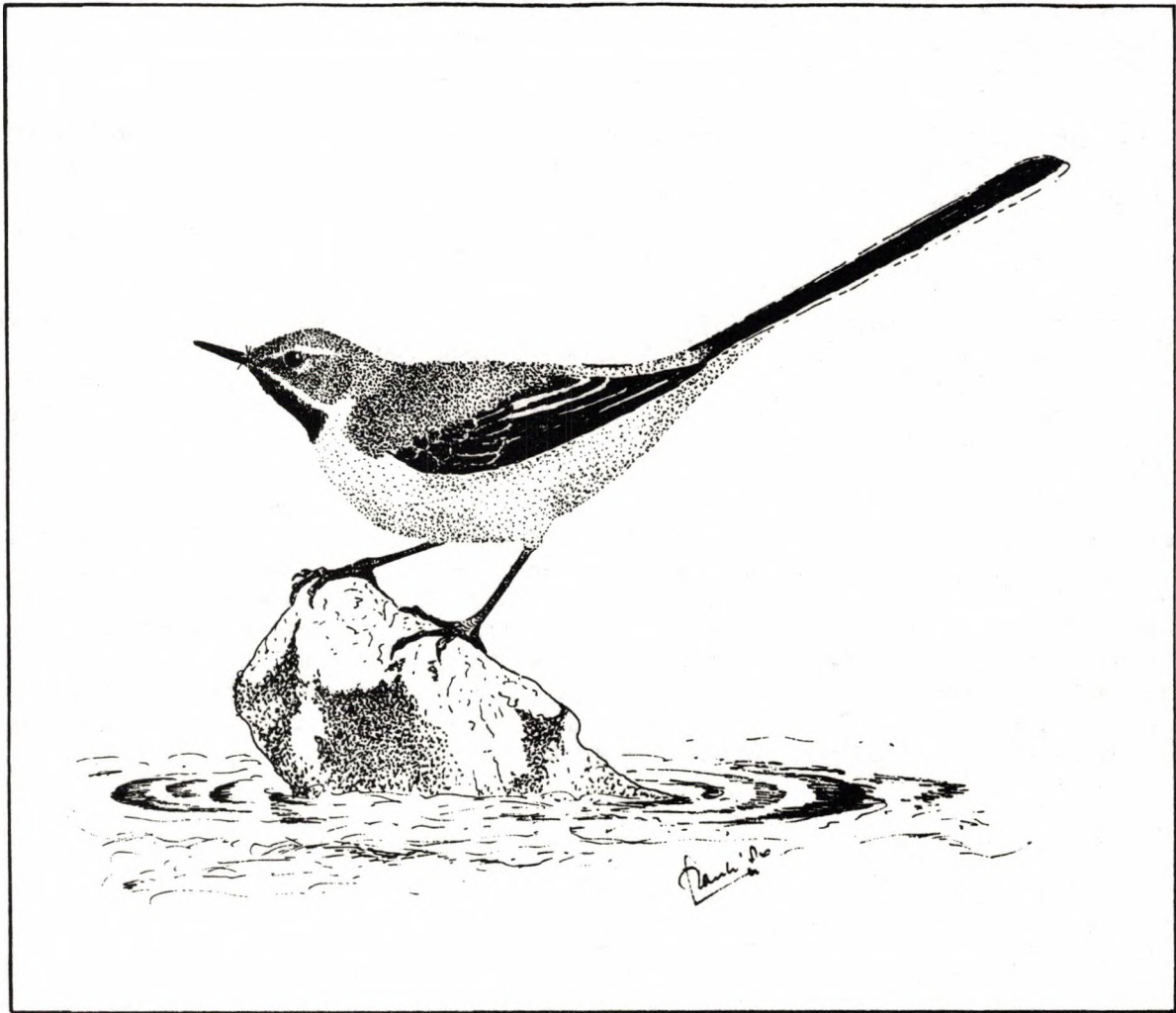
Braaksma, S & O. de Bruin 1976. De kerkuilenstand in Nederland
Limosa 49: 135 - 187

Bruyn, O de 1979. Voedseleecologie van de kerkuil *Tyto alba* in
Nederland. Limosa 52: 91 - 154

Oetelaar, G van de en N. Hilgers 1982. Broedgelegenheid voor
kerkuilen in Midden-Brabant. De Roodborsttapuit 1 nr. 3: 8-11

adres: Postbus 175
9700 AD GRONINGEN

KORTE MEDEDELINGEN

SIMULTAANTELLINGEN VAN GRUTTO'S OP SLAAPPLAATSEN

Nadat de Nederlandse Steltlopersgroep eerder simultaantellingen organiseerde voor achtereenvolgens Goudplevier, Regenwulp en Wulp, heeft men nu besloten om de komende tijd aandacht te gaan besteden aan de Grutto. Het gaat hierbij niet om broedvogels, maar om de Grutto's die vóór en ná het broedseizoen gebruik maken van gemeenschappelijke slaapplaatsen. Een dergelijk onderzoek werd in een eerder stadium reeds opgezet voor de Regenwulp, terwijl de afgelopen 2 jaar tellingen op Wulpenslaapplaatsen zijn gehouden. Voor beide soorten worden thans geen simultaantellingen meer georganiseerd. In plaats daarvan zal nu dus de Grutto op de Nederlandse slaapplaatsen geteld gaan worden. Hiertoe zullen er zowel vóór als ná het broedseizoen een drietal tellingen worden georganiseerd, de data hiervoor zijn:

16 t/m 18 maart	15 t/m 17 juni
30 maart t/m 1 april	13 t/m 15 juli
13 t/m 15 april	10 t/m 12 augustus

De voorkeur gaat hierbij uit naar de vrijdagavond of de zaterdagmorgen. Evenals bij het Wulp-onderzoek is er een landelijk koördinator (G.J.Gerritsen, Zwolle) en een aantal provinciale koördinatoren.

De bedoeling van het onderzoek is dat de medewerkers allereerst op zoek gaan naar slaapplaatsen van Grutto's en de daar slapende Grutto's vervolgens zullen tellen tijdens de hierboven genoemde telweekeinden. Gebleken is dat slaapplaatsen vrijwel uitsluitend voorkomen in natte gebieden met brede, ondiepe oeverstroken zoals: heidevennen, natte graslandgebieden, opspuitingen e.d.

Hoewel slaapplaatsen vaak vele tientallen Grutto's tellen, lopen de aantallen in sommige gevallen op tot enkele honderden exemplaren. Bijvoorbeeld resp. 600 en 323 exx. op 21-03-76 en 23-03-79 op de Kampinase Heide en resp. ca. 648 en 580 exx. op 15-03-82 en 13-03-83 op de Landschotse Heide.

Hoewel er reeds een tiental terreinen in Noord-Brabant bekend zijn waar regelmatig Grutto's slapen, zijn er ongetwijfeld nog enkele slaapplaatsen méér aanwezig. Bovendien is van belang dat er voor elke Grutto-slaapplaats een teller wordt gevonden. In verband hiermee verzoek ik dan ook vriendelijk iedereen die geïnteresseerd is in het tellen van slaapplaatsen contact op te nemen met ondergetekende. Dit verzoek geldt ook voor diegenen die niet over voldoende tijd beschikken om zèlf aan tellingen mee te doen, maar die wel op de hoogte zijn van het voorkomen van Grutto-slaapplaatsen. Pas wanneer we over voldoende waarnemers kunnen beschikken zullen we een nagenoeg volledige telling kunnen uitvoeren.

Voor aanmelding of inlichtingen:

Ad van Poppel (prov. koördin. Noord-Brabant)
Scarlattistraat 108 Tilburg
013 - 553121

WAARNEMING VAN EEN LEPELAAR IN DE KEMPEN

Op 7 augustus 1983 zaten H. Prinsen, K. Goudsmit en ondergetekende aan het Kromven op de Landschotse Heide (gemeente Oost-, West- en Middelbeers), toen opeens een Lepelaar kwam aanvliegen! Na wat rondjes gevlogen te hebben ging de vogel zitten. Aan de zwarte vleugelpunten en de roze snavel was duidelijk te zien, dat het hier een juveniel betrof. Rustig begon de vogel zich te poetsen, maar na een minuut of tien werd de Lepelaar verjaagd door een Bruine Kiekendief.

Het betreft hier de eerste waarneming van deze soort voor de Kempen. Het is tevens de tweede recente melding van een Lepelaar uit Brabant en de tweede voor de maand augustus (Van den Oetelaar 1983).

Literatuur

Oetelaar, F. van den 1983. Lepelaar op de Campinasche Heide. Roodborsttapuit 2(1): 54-55.

Jeroen Cornelissen, Nieuwstraat 76, 5521 CD Eersel.

V E L D W E R K

ROODHALSFUTEN IN JUVENIEL KLEED

Frank Neijts

Van 24 tot en met 26 augustus 1982 verbleef een Roodhalsfuut in juveniel kleed op de afgraving De Landsard te Veldhoven. Een identieke vogel werd op 31 augustus 1983 waargenomen op de Valkenswaardse Visvijvers.

Nu zijn Roodhalsfuten so wie so zeldzame gasten in Zuidoost Brabant met maar een handvol waarnemingen na 1966, maar tevens betrof het in beide gevallen vogels in een kleed, dat niet beschreven staat in de klassieke veldgidsen. Wèl vinden we het beschreven en/of afgebeeld in de grotere handboeken en in het boekje van Johnson (1978).

Het merkwaardige is, dat de Roodhalsfuut als enige Europese fuutachtige een soort overgangskleed heeft tussen donskleed en winterkleed. Dit laatste krijgen ze pas later in de herfst en is niet te onderscheiden van dat van de adulten. De andere Europese futen hebben meteen na het donskleed een verenpak, dat veel lijkt op dat van de volwassen vogels in winterkleed (Cramp & Simmons 1978). De beschrijving van de door mij waargenomen vogels luidt als volgt:

"Wel wat lijkend op adulte Roodhalsfuut in broedkleed, maar het roodbruin van hals en bovenborst lichter van tint en niet zo scherp afgesneden van de lichte wangen. Kruin vooraan vrijwel zwart, naar achteren toe lichter wordend. Over de witachtige wangen twee donkere, overlangse strepen als bij juveniele Fuut. Snavelbasis althans bij de Veldhovense vogel geelachtig".

Beide vogels werden onder ideale omstandigheden waargenomen.

(N.B.: Johnsson beeldt een dergelijke vogel af met een donkere snavelbasis, kontra de Veldhovense Roodhalsfuut én Cramp & Simmons).

Hoewel de determinatie als Roodhalsfuut weinig problemen opleverde (middelgrote, plompe fuut met dikke nek en korte, stevige snavel) leek het toch wel interessant voor een kort stukje in "Veldwerk". Vermoedelijk immers kennen veel waarnemers in Oost-Brabant dit kleed niet en zouden er dus door in verwarring kunnen worden gebracht. Op enige afstand kan zo'n vogel worden gedetermineerd als adulte Roodhalsfuut in zomerkleed of, minder logisch maar zeker denkbaar, als een door olie besmeurde juveniele Fuut! Zo herinner ik me tenminste een Bontbekplevier met een door olie "prachtig" kastanjebruin geworden onderzijde, die een hele lijst van Aziatische en Afrikaanse dwaalgasten naar zijn kop geslingerd kreeg...

Literatuur

- Cramp, S. & K.E.L. Simmons 1978. The birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Oxford, London & New York.
Johnsson, L. 1978. Birds of Lake, River, Marsh and Field. Middlesex, England.

AZIATISCHE ROODBORSTTAPUIT (*Saxicola torquata maura/stejnegeri*) IN OOST-BRABANT

Frank Neijts

Waarneming

Op 19-03-81 zag ondergetekende langs de Paddevenweg te Veldhoven een wijfje Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) dat onmiddellijk opviel door de lichte kleur. Ze deed daarom heel eventjes denken aan een Paapje (*Saxicola rubetra*), maar gezien de datum leek een nader onderzoek wenselijk. Met een 8x30 werd het vogeltje onder variërende omstandigheden gedurende ongeveer 15 min. geobserveerd op afstanden van 15 à 50 meter. Er werd het volgende genoteerd:

'Gedrag & model typisch als een Roodborsttapuit. Kruin licht grijsbruin met wat donkerder vlekjes. Schuin boven het oog lichtere, bijna witte vlekjes die af en toe de indruk gaven van een wat vage wenkbrauwstreep. De keel was zeer licht, de hals vrijwel wit.

Bovenzijde licht zandkleurig grijsbruin met wat donkerder streepjes. Stuit geheel of vrijwel geheel ongestreept en licht rozebruin, met name in de vlucht zeer opvallend! Er was weinig of geen wit aan de staartbasis te zien.

De onderzijde ongeveer als een wijfje Paapje: egaal licht rozebruin, aan de zijborst iets donkerder lijkend en maar iets lichter wordend naar de anaalstreek toe.

Zeer opvallend in zit was een heel lichte, driehoekig langwerpige vlek op de gesloten vleugel ('wing-panel'), veroorzaakt door brede, zeer lichte zomen aan de (voornamelijk) kleine slagpennen.'

Met een 300 mm. telelens kon ik onder moeilijke omstandigheden enkele dia's maken waarvan er ééntje net niet slecht genoeg was en in ieder geval een lichtbruin, Roodborsttapuit-achtig vogeltje te zien gaf met een opvallend 'wing-panel'.

Diskussie

De beschrijving plus dia stuurde ik op ter beoordeling naar C. Roselaar van het Inst. voor Tax. Zoölogie te A'dam. Deze achtte zich echter niet competent en gaf e.e.a. door aan de CDNA. De waarneming werd uiteindelijk aanvaard als zijnde 'een Roodborsttapuit met kenmerken van één der oostelijke ondersoorten 'maura' of 'stejnegeri''. (Limosa 55(3) 1982). N.B. De nieuwe naam voor deze ssp. is nu Aziatische Rbt., vroeger ook wel Oostelijke of Siberische Rbt. genoemd. De ssp. is afkomstig uit West-Siberië.

Het was de eerste maal dat deze ondersoort in Nederland in het binnenland werd waargenomen en voor Nederland de eerste voorjaarswaarneming. Deze waren tot dusverre (2x) alleen uit Groot-Brittannië bekend (Scharringa & Osieck 1982).

Overigens hebben de meeste Europese waarnemingen betrekking op wijfjes of vogels in wijfjeskleed (juvenielen), cf. Robertson in: Sharrock (1980). Deze auteur geeft in tabelvorm de verschillen aan tussen vogels van de westelijke populaties (ssp. 'hibernans' & 'rubicola') en de oostelijke (ssp. 'maura' & 'stejnegeri'). Of het onderscheid tussen 'maura' en 'stejnegeri' gerechtvaardigd is, is nog de vraag (Roselaar in litt.). Wat betreft vogels in wijfjeskleed:

In het kort komt het hier op neer dat de Aziatische ondersoort(en) zich onderscheiden door een Paapjesachtige indruk (lichte hoofdkleur), een lichte (niet: donkere) keel, een opvallend lichte, ongestreepte stuit en een opvallend 'wing-panel'. Aanvullende kenmerken zijn een zeer lichte onderzijde en een meer of minder opvallende wenkbrauwstreep. Let wel: ook wijfjes van de bij ons voorkomende ssp. 'rubicola' hebben soms een lichte keel, contra Robertson!

Literatuur

- Robertson, I.S. 1980. Identification and European status of Eastern Stonechats. In: Sharrock, J.T.R. (ed.) The Frontiers of Bird Identification. pp. 170-183.
Scharringa, C. & E. Osieck. 1982. Zeldzame vogels in Nederland in 1981. Limosa 55(3).

PROBLEEMGEVAL: RIETZANGER - WATERRIETZANGER

Frank Neijts

Inleiding

De Waterrietzanger (*Acrocephalus paludicola*) is een in West-Europa steeds zeldzamer wordende broedvogel, voornamelijk van zegge-moerassen. In Nederland is het een doortrekker in klein aantal in de nazomer en het begin van de herfst.

Hoewel hij zich ook dan voornamelijk ophoudt in vochtige en ruige biotopen en de meeste waarnemingen althans in Oost-Brabant daarom betrekking hebben op ringvangsten, is een zichtwaarneming niet zo ongewoon omdat het vogeltje "zich graag laat zien".

Het aantal waarnemingen in Oost-Brabant is overigens maar zeer gering. Dit wordt natuurlijk allereerst veroorzaakt door de relatieve zeldzaamheid van het vogeltje maar mogelijk ook omdat ze gemakkelijk met een Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) worden verward. Hoewel ook deze laatste in onze streken bepaald geen algemene broedvogel meer is, bestaat er in vrijwel alle moerasgebieden een goede kans ze waar te nemen, zeker in de trektijden.

Hieronder tracht ik de voornaamste determinatiekenmerken en verschilpunten van en tussen deze twee verwante soorten op een rijtje te zetten. Mogelijk dat zij waarnemers er toe aanzetten met name in de nazomer "rietzangers" eens wat beter te bekijken (en niet van alle lichte Rietzangers meteen een Waterrietzanger te maken.....)

Determinatie & discussie

Beide soorten zijn door hun opvallende koptekening en gestreepte rug nauwelijks met een andere "rietzanger" te verwarren tenzij met de Zwartkoprietzanger (*Luscinola melanopogon*). Deze broedvogel van Zuid-Europa verdwaalt echter zó zelden naar noordelijker streken dat deze gevoeglijk buiten beschouwing kan worden gelaten.

Het probleemgeval in deze is de jonge Rietzanger in nazomer en voorherfst. Deze zijn lichter, geelachtiger bruin dan de volwassen vogels en hebben soms (vaak?) een lichte kruin, "afgezet" met twee donkere strepen. Voor vogelaars die nog nooit werkelijk een Waterrietzanger hebben gezien, begint dit al verdacht veel te lijken op de vaak summiere beschrijvingen in veldgidsen van juist de Waterrietzanger! Laat ik dan meteen zeggen dat waarschijnlijk het overgrote deel van de hier doortrekkende Waterrietzangers eerstejaars vogels zijn en die zijn eigenlijk onmiskenbaar. Een exemplaar dat ik (levend) als draadslachtoffer op de Maasvlakte vond* viel al van enige afstand op door de sterk kontrasterende bovenzijde: geelbruin met strogele en zwarte lengtestrepen. De koptekening kon treffend gekarakteriseerd worden als "5-streperig": 'n geelachtige, brede wenkbrauwstreep, daarboven 'n brede zwarte en 'n brede geelachtige streep midden over de kruin.

Zó contrastrijk is een jonge Rietzanger nooit en al heeft-ie nog zo'n lichte kruin, je kunt niet spreken van een "5-strepen-effekt".

Meer moeite had ik daarentegen met een waarschijnlijk adulte Waterrietzanger op 24-08-82 in een moerasgebiedje in het noorden van Eindhoven. Doordat hij zich langdurig ophield in een dood boompje dat over een sloot lag op een afstand van nog géén 10 meter, kon ik hem met de 8x30 uitstekend bekijken. Hoewel ik vrijwel onmiddellijk meende met een Waterrietzanger te doen te hebben viel het mij op dat hij niet zó contrastrijk was als het Maasvlakte-exemplaar en daarom méér leek op een jonge Rietzanger.

*29-08-74

Ik noteerde letterlijk: 'Licht geelbruine bovenzijde met duidelijke, zeer donkere lengtestreping doch minder contrastrijk dan Maasvlakte-exemplaar. Kop met brede, licht grijsgeelbruine kruinstreep, brede zwarte zijkruinstrepen en isabelkleurige wenkbrauwstreep. Stuit ook gestreept en grondkleur nauwelijks verschillend van rug. Onderzijde heel licht grijsachtig isabel met op de borst vage donkere streepjes. Bij opwippen van de staartveren was te zien dat deze puntige uiteinden hadden. Roep een vrij scherp 'tjèp' (doch géén 'tjèk').'

Deze beschrijving sluit een adulte Rietzanger bij voorbaat uit vanwege de lichte, duidelijke kruinstreep. Eigenlijk óók een onvolwassen Waterrietzanger omdat hij me minder contrastrijk voorkwam dan het Maasvlakte-ex. (en die zeker een 1ejaars-vogel bleek te zijn). Bovendien vermeldt Witherby et al. (1948):

'(juvenile) .... apparently without streaks on upper-breast'. Bij nadere bestudering valt ook een jonge Rietzanger uit te sluiten:

- Stuit:

Bij adulte Rietzangers valt de stuit vrij snel op daar deze i.t.t. de rug ongestreept is en warmer gekleurd dan de rug. Ook bij jonge Rietzangers is de stuit ongestreept, maar de grondkleur wijkt nauwelijks af van die van de rug (geelachtig bruin). De streping van de stuit is dus een duidelijk kenmerk van de Waterrietzanger.

- Streping van de borst:

Hoewel adulte Rietzangers en 1ejaars Waterrietzangers normaliter een ongestreepte borst hebben is dat bij 1ejaars Rietzangers niet het geval. Bij adulte Waterrietzangers kunnen echter de streepjes óók weer ontbreken. Bij de Rietzanger (1ej.) zou een aanwezige borsttekening echter eerder uit vlekjes bestaan en niet uit streepjes zoals bij de Waterrietzanger (ad.) indien aanwezig.

- Puntige staartveren:

Dit terloops door mij genoteerde kenmerk bleek belangrijker dan ik dacht. Alleen Sharrock (1974) vermeldt: '... the tail feathers are pointed - a useful confirmatory feature, when it can be seen.'

Zo zie je maar weer dat je nooit genoeg kunt noteren.....

- De roep:

Hoewel dit nauwelijks bevestigd wordt door de literatuur, leek me de (vaak) gehoorde roep wat minder scherp dan die van de Rietzanger. Ik noteerde daarom als laatste letter nadrukkelijk een 'p' en géén 'k' die immers explosiever is van klank.

Literatuur

Jonsson, L. 1978. Birds of lake, river, marsh and field. Middlesex, England.*

Peterson, R.T. e.a. 1974. Petersons Vogelgids. Elsevier, A'dam/Brussel.

Sharrock, J.T.R. 1974. Scarce migrant birds in Britain and Ireland. T.& A.D.

Poysner, Berkhamsted.

Witherby, H.F. et al. 1948. The Handbook of British Birds. Witherby, London. Vol.II.

Adres: Pasteurlaan 75, 5644 JB Eindhoven.

a. juv. Rietzanger
b. juv. Waterrietzanger

*met uitstekende afbeeldingen van beide soorten in adult en 1ejaars-kleed

VELDPROBLEEMPJE: VOETSPOREN IN HET ZAND

Te Budel Dorplein, op de Loozerheide, een zandig gebied met slechts een zeer spaarzame situatie. Het is einde augustus. In het zand de pootafdrukken van een vogel die, gezien de grootte van die afdrukken, het formaat van ca. een Huismus moet hebben gehad. De vorm van het voetspoor is weinig bijzonder (3 tenen naar voren en 1 naar achteren), maar ze staan 2 aan 2 bijeen en de afstand tussen de paren sporen onderling bedraagt naar schatting 20 à 25 cm. De vogel zelf is nergens te zien.

Toch is met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid op te maken welke vogel hier zijn sporen had achtergelaten. Ra ra?

Oplossingen met redenen omkleed opsturen naar de redactie. In de volgende "Veldwerk" komen we er op terug!

(N.B. Medewerkers van de PPD N-Br. zijn van deelname uitgesloten!)

Ra
Ra

AANWIJZINGEN BIJ HET SCHRIJVEN VAN ARTIKELEN VOOR 'DE ROODBORSTTAPUIT'

1. Kopij wordt bij voorkeur getypt geleverd; houdt een brede marge (ca. 5 cm.) en een dubbele regelafstand aan.
2. Artikelen worden door de redactie doorgenomen op inhoudelijke kwaliteit en taalgebruik.
Wijzigingsvoorstellen worden altijd besproken met de auteur(s).
3. Langere artikelen worden bij voorkeur in verschillende hoofdstukjes verdeeld. Bij het weergeven van onderzoeksresultaten wordt daarbij het volgende model geprefereerd:
Inleiding (waarin de beschrijving van de doelstelling of de probleemstelling van het onderzoek)
Methode (met daaraan toegevoegd eventueel een gebiedsbeschrijving en een dankwoord)
Resultaten
Diskussie (eventueel)
Samenvatting
Literatuur
4. Wanneer literatuurgegevens verwerkt worden moet altijd de bron worden aangegeven. In de tekst gebeurt dit door het vermelden van schrijver(s) en jaartal, bijvoorbeeld: (van Erve e.a. 1967).
Onder het hoofdstukje literatuur wordt de bron vervolgens nader omschreven, zoals in onderstaand voorbeeld:
Erve, F.J.H. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. van Gorcum, Assen. Of:
Voorn, P. 1983. De doortrek van de Kraanvogel in Noord-Brabant in het najaar van 1982. De Roodborsttapuit 2 (1): 4-19.
(Dus eerst de jaargang, dan het nummer en vervolgens de bladzijden)
5. Soms komen tabellen en figuren voor. De schrijver moet duidelijk aangeven waar deze in de tekst geplaatst moeten worden. Ze horen voorzien te zijn van een korte maar duidelijke tekst.
6. Soortnamen van vogels worden altijd met een hoofdletter gespeld (dus: Houtduif, Zwarte Zeeëend, Vink), soort- of familiegroepen echter steeds met een kleine letter (dus: duiven, zeeëenden, vinken (indien bedoeld vinkachtigen!).
N.B. Bij planten en andere diersoorten gelden iets andere regels. Daar schrijft men Zwarte els, Bruine kikker e.d.
7. 'Last but not least': de redactie is altijd bereid om, naar vermogen, te helpen bij het verkrijgen van literatuur, uitwerkingsproblemen, enzovoort.

De redactie.

TECHNISCH AFGEVAARDIGDEN

SOVON DISTRIKTSKOORDINATOR OOST-BRABANT

Jan van Diermen   Postbus 460   5460 AL Veghel   04130-40102

PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST NOORD-BRABANT (avifaunakartering)

Frans Post   Visstraat 23   5211 DM Den Bosch   073-125454
toest. 2426

BESTUUR SAMENWERKINGSVERBAND

Voorzitter:
Sjef Benders   Wilhelminastraat 58   5721 KK Asten   04936-1367

Sekretaris:
Tom Heijnen   Visstraat 23   5211 DM Den Bosch   073-125454
toest. 2426

Penningmeester:
Frans Post   Visstraat 23   5211 DM Den Bosch   idem

REDAKTIE VAN "DE ROOBBORSTTAPUIT"

Loek Hilgers   Jeroen Boschstr. 18   5062 LE Oisterwijk   04242-84978

Tom Heijnen   Visstraat 23   5211 DM Den Bosch   073-125454
toest. 2426

DE ROODBORSTTAPUIT

Periodiek van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse
Vogelwerkgroepen (SOV)

Jaargang 2

Nummer 3

Maart 1984

INHOUD

Voorwoord, Redactie	1
Het voorkomen van ruiters (<i>Tringa</i> en <i>Actitis</i>) in oostelijk Noord-Brabant, Jan van Diermen	2
Het beekdal van het Spruitenstroompje, Jan van der Straaten	19
Resultaten van het Kerkuilenringwerk in 1974-1983 in Midden- Brabant en enkele opmerkingen over het ringen van Kerkuilen, Jan Doevendans	23
Korte mededelingen:	
- Simultaattellingen van Grutto's op slaapplaatsen, Ad van Poppel	35
- Waarneming van een Lepelaar in de Kempen, Jeroen Cornelissen	36
Veldwerk:	
- Roodhalsfuten in juveniel kleeid, Frank Neijts	37
- Aziatische Roodborsttapuit (<i>Saxicola torquata maura/ stejnegeri</i>) in Oost-Brabant, Frank Neijts	38
- Probleemgeval: Rietzanger - Waterrietzanger	39
- Veldprobleempje: voetsporen in het zand, redactie	41
Aanwijzingen bij het schrijven van artikelen voor "De Roodborsttapuit", Redactie	42